

International Symposium
on East Anatolia—
South Caucasus Cultures

International Symposium on East Anatolia— South Caucasus Cultures

Proceedings I

Edited by

Mehmet Işıklı and Birol Can

Cambridge
Scholars
Publishing

International Symposium on East Anatolia—South Caucasus Cultures: Proceedings I

Edited by Mehmet Işıklı and Birol Can

Redacted by Janette Tripp Bailey (English Language)

Redacted by Kazım Köktekin (Turkish Language)

Cover designed by Ufuk Çetinkaya

This book first published 2015

Cambridge Scholars Publishing

Lady Stephenson Library, Newcastle upon Tyne, NE6 2PA, UK

British Library Cataloguing in Publication Data

A catalogue record for this book is available from the British Library

Copyright © 2015 by Mehmet Işıklı, Birol Can and contributors

All rights for this book reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the copyright owner.

ISBN (10): 1-4438-7234-2

ISBN (13): 978-1-4438-7234-8

As a two volume set:

ISBN (10): 1-4438-7810-3

ISBN (13): 978-1-4438-7810-4

TABLE OF CONTENTS

Volume I

Preface	xi
Prof. Dr. Hikmet KOÇAK Rector of Atatürk University & President of ESRUC	
Foreword	xiii
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN Dean of Faculty of Letters	
Symposium Opening Address	xv
Prof. Dr. Yılmaz ÖZBEK Former Dean of Faculty of Letters	
Introduction	xvii
Assoc. Prof. Mehmet IŞIKLI and Assoc. Prof. Birol CAN Editors	
Opening Address/Açılış Bildirisi	xxi
Prof. Dr. Fahri IŞIK Batıyı Yaratan Uygarlık: Anadolu-İon	
Academic Committee	xxix
Chalcolithic Age	
Neolithic and Chalcolithic in Armenia: New Data	2
<i>Ermenistan'da Neolitik ve Kalkolitik: Yeni Veriler</i> Christine Chataigner, Makoto Arimura, Ruben Badalyan, Giulio Palumbi	
Some Aspects on the Pottery Finds from Udabno in Kakheti (Eastern Georgia)	16
<i>Kaçeti-Udabno'dan (Doğu Gürcistan) Ele Geçen Seramikler Üzerine Bazı Görüşler</i> Sabina Brodbeck-Jucker	
Late Chalcolithic Culture of Nakhchivan and Problems of Caucasian Archaeology	28
<i>Nahçıvan Son Kalkolitik Kültürü ve Kafkasya Arkeolojisinin Sorunları</i> Veli Bahşaliyev	
The Southern Urmia Basin during the Chalcolithic Period	40
<i>Kalkolitik Dönem'de Güney Urmiye Havzası</i> Ali Binandeh, Aram Kosyan	
Archaeological Studies at Settlement Gel Yeri	47
<i>Gel Yeri Yerleşimi'ndeki Arkeolojik Çalışmalar</i> Muzaffar Huseynov	
The Leilatepe Archaeological Culture: Its Near-Eastern Roots and its Place in the Caucasus Chalcolithic	58
<i>Kafkasya Kalkolitiğinde Leylatepe Kültürü</i> Najaf Museibli	
Bronze Age	
The Role of Pastoral Communities of the Upper Euphrates Region in the Expansion of the Kura-Araxes Culture	78
<i>M.Ö. Üçüncü Binyılın Başlarında Malatya Ovası'nda Kura-Aras Kültürü ve Pastoral Topluluklar</i> Giulio Palumbi	

Jafar Abad Kurgans Excavations (2010 Season)	89
<i>Jafar Abad Kurganları</i> Farshid İravani Ghadim	
Alternatif Ekonomiler: Yapısal-Sistemik Bakış Açısıyla Erken Transkafkasya Fenomeni.....	112
<i>Alternative Economies: The Early Transcaucasian Phenomenon in Structural-Systemic Perspective</i> Toby C. Wilkinson	
The Changing Organisation of Kura Araxes Culture	121
<i>Kura Aras Kültürü: Köken ve Göç</i> Mitchell S. Rothman	
Painted Pottery of the Kura-Araxes Culture from the South Caucasus	132
<i>Güney Kafkasya Kura-Araks Kültürü'nün Boyalı Seramiği</i> Nino Shanshashvili, George Narimanishvili	
Revisiting South Caucasus-Iranian Azerbaijan Connections.....	145
<i>Güney Kafkasya-İran Azerbaycan İlişkilerinin Bir Sorgulanması</i> Karen S. Rubinson	
Attempt to Determine Origin, Chronology and Function of South Caucasus Trialeti Culture Bronze Rapiers ..	148
<i>Güney Kafkasya Trialeti Kültürüne Ait Tunçtan İnce Kılıçların (Meçlerin) Kökeni, Kronolojisi ve İşlevini Belirleme Denemesi</i> Zviad Sherazadishvili	
Shadly Kurgan Burial Mound: Various Tribal Cultures in the Early Bronze Age, Burial Practices and World-Views.....	156
<i>Erken Tunç Çağ'da Anıtsal Kurganlar</i> Bakhtilar Jalilov	
Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'da M.Ö. 5. ve 3. Binyıllar Arasında Hayvan Sömürüsü (Hayvanlardan İstifade Etme Yöntemleri)	168
<i>Animal Exploitation, Social Organization and Economic Strategies in Eastern Anatolia and Southern Caucasus between the 5th and 3rd Millennia BC.</i> Rémi Berthon	
Upper Euphrates Societies and Non-Sedentary Communities Linked to the Kura-Araxes World: Dynamics of Interaction as seen from Arslantepe	174
<i>Arslantepe'de Görüldüğü Gibi, Yukarı Fırat Kültürleri ve Kura-Aras Dünyası ile İlişkili Yerleşik Olmayan Topluluklar Arasındaki Etkileşim Dinamiği</i> Marcella Frangipane	
Mentesh Tepe (Azerbaijan) during the Kura-Araxes Period	189
<i>Batı Azerbaycan Erken Tunç Çağı</i> Bertille Lyonnet, Farhad Guliyev, Laurence Bouquet, Laure Pecqueur, Modwene Poulmarc'h, Pascal Raymond, Anaïck Samzun	
The Kura-Araxes Pottery from Gegharot in its Cultural Context	201
<i>Gegharot'tan Kura-Aras Seramiği ve O'nun Kültürel Ortamı</i> Samuel Haroutunian	
Menhirs from South Caucasus.....	212
<i>Güney Kafkasya Menhirleri</i> Goderdzi Narimanishvili, Nino Shanshashvili, Dimitri Narimanishvili	
Archaeometric Investigations of Kura-Araxes Ware: A Review.....	221
<i>Kura Aras Seramiğine Yönelik Arkeometrik Araştırmalar: Genel Bir Değerlendirme</i> Mustafa Kibaroglu	
Early Farmers of Erzurum	231
<i>Erzurum'un ilk Tarımcıları</i> Süleyman Çiğdem, Birol Can	

The Development of the Kura Araxes Culture in Eastern Anatolia: Problems, Determinations and Suggestions... 241 <i>Kura-Araks Kültürü'nün Doğu Anadolu Bölgesindeki Gelişimi: Sorunlar, Tanımlar ve Öneriler</i> Mehmet Işıklı	241
Interdisciplinary Studies on the Small Finds from the Settlements of Udabno I-III (Eastern Georgia) 250 <i>Doğu Gürcistan'da Udabno Yerleşimleri: Küçük Buluntuların Disiplinlerarası Çalışmaları</i> René Kunze	250
Doğu Karadeniz'de Erken Transkafkasya Kültürü: Ard Bölge Üzerinden Bir Değerlendirme 258 <i>Early Transcaucasian Culture of the Eastern Black Sea Region: A Review of the Gümüşhane Region</i> Deniz Yaşın Meier, Belgin Aksoy	258
Costume of the Ancient South Caucasian Population According to the Archaeological Materials (2nd Millennium BC.) 266 <i>Güney Kafkasya'da Giyim (M.Ö. 2. Binyılda)</i> Dimitri Narimanishvili	266
Between the Euphrates and Lake Van (On the Location of Hayaşa and Azzi) 271 <i>Fırat Nehri ile Van Gölü Arası: Hayaşa ve Azzi Ülkelerinin Lokalizasyonu</i> Aram Kosyan	271
Hititler ve Doğu Anadolu 277 <i>The Hittites and Eastern Anatolia</i> Rabia Özcan	277
Kültepe Metinlerindeki Hurri Kültür Unsurlarının Doğu Anadolu'daki Kanıtları ve Hurrilerin Göç Yolları..... 289 <i>The Evidence in Kültepe Texts for Hurrian Cultural Elements in Eastern Anatolia</i> Hasan Ali Şahin	289
Yakındoğu – Anadolu – Kafkasya Üçgeninde Kavimler Göçü ve Kültürel Etkileşimler..... 299 <i>“Tribes Migration” and Cultural Interactions in the Triangle of the Near East-Anatolia-Caucasus</i> Şamil Necefov, Anar Ağalar-zade	299
Kul Tepe: New Research on Late Chalcolithic and Kura-Araxes Sites in NW Iran – First Results and New Perspectives..... 304 <i>Kültepe: Kuzey-Batı İran'daki Geç Kalkolitik ve Kura-Aras Yerleşimi Üzerine Yeni Araştırmalar; İlk Sonuçlar ve Yeni Perspektifler</i> Akbar Abedi	304
Ethnographic References in Archaeological Inferences: Examples from Anatolia 326 <i>Arkeolojik Çıkarımlarda Etnografik Referanslar: Anadolu'dan Bazı Örnekler</i> Jak Yakar	326
Archaeological Investigations around the Gold Mines of Sotk, Armenia 342 <i>Ermenistan Sotk Altın Yatakları Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar</i> Arsen Bobokyhan, René Kunze, Khachatur Meliksetian, Ernst Pernicka, Harald Meller	342
Prestigious Metals in Elite Tombs of the Early Bronze Age in Anatolia: Provenance and Metallurgical Knowledge..... 355 <i>Erken Tunç Çağı Soylu Mezarlarındaki Prestij Metalleri: Buluntu ve Metalurjik Bilgi</i> Michael Klaunzer, Ünsal Yalçın	355
Erzurum Yöresinde Süt Ürünleri ve Etin Geleneksel Yöntemlerle Saklanması 362 <i>Traditional Preservation Methods for Dairy Products and Meat in the Erzurum Region</i> Ahmet Uhri, Nurdan Çalkaya	362
Güneybatı Azerbaycan'da Eski Kura Projesi: Mil Stepleri Kültürel Peyzajı 377 <i>Kura Project in Southwestern Azerbaijan: The Mil Steppe Cultural Landscapes</i> Barbara Helwing, Tevekkül Aliyev, Maria Bianca D'anna, Andrea Ricci	377
The Gods Aššur and Ḫaldi in the Mountains..... 388 <i>Dağlık Bölgenin Tanrıları; Haldi ve Assur</i> Yervan Grekryan	388

Volume II

Iron Age

Considerations on the Belief Systems of the Early Iron Age Peoples in Lake Van Basin 2 <i>Van Gölü Havzası'nda Erken Demir Çağı Halklarının İnanç Sistemleri Üzerine Düşünceler</i> Mahmut Bilge Baştürk	2
Azatan: An Iron Age Fortification and Settlement in Shirak, (Armenia) 12 <i>Azatan – Ermenistan Shirak'ta Bir Demir Çağı Kalesi ve Yerleşimi</i> Dorothea Mauermann	12
Urtu Çivi Yazıları Belgelerine Göre Güney Kafkasya'nın Bazı Küçük Beylikleri: Etiuni, Erikuahi, Uelki, Qu-Albani, Luipruani, Arquiu 25 <i>Some Small Principalities of Southern Caucasus According to Urartian Inscriptions:</i> <i>Etiuni, Erikuahi, Uelki, Qu-Albani, Luipruani, Arquiu</i> Ramin Alizadeh	25
Van Havzası'nda Post Urartu, Med ve Akhemenid Dönemlerinin Kültürel Tanımı Üzerine..... 29 <i>Over the Cultural Identification of Post Urartian, Median and Achaemenid Periods in the Van Basin</i> Hatice Kalkan	29
Van Ayanis Kalesi Kazıları Işığında Urartu'da Son Gelişmeler 37 <i>In the Light of Excavations on Van Ayanis Fortress: Recent Developments in Urartu</i> Altan Çilingiroğlu	37
Sikkeler Işığında Karadeniz'de Grek Etkisi (Güney Bölge) 51 <i>The Impact of Greece on the Black Sea Region in the Light of Numismatical Evidence</i> Vedat Keleş	51
Yeni Veriler Işığında Altıntepe Tapınak Kompleksi 60 <i>In the Light of New Data: The Temple Complex at Altıntepe</i> Mehmet Karaosmanoğlu, Mehmet Ali Yılmaz	60
2010-2011 American-Azerbaijani Excavations at Oğlanqala 69 <i>2010-2011 Yılında Oğlankale'de Amerika-Azerbaycan Kazıları</i> Lauren Ristvet, Veli Bahşaliyev, Hilary Gopnik, Safar Ashurov	69
Analogical Observations on the Mosaics of the Caucasus and Anatolia 84 <i>Kafkasya ve Anadolu Mozaikleri Üzerine Analitik Gözlemler</i> Birol Can	84
A Heartland in Northeast Anatolia: Akçakale Island 97 <i>Akçakale Adası Kazıları</i> Yasin Topaloğlu	97
Archaeology between Urartu and the Achaemenids..... 110 <i>Urartu ve Akamenidler Arasında Arkeoloji</i> Stephan Kroll	110
In Search of the Late Hellenistic City of Tigranokerta..... 118 <i>Geç Helenistik Tigranokerta Kentinin Araştırılması</i> Annagret Plontke-Luening	118
Erzincan Ovasındaki Geç Demir Çağ Seramiklerinin Değerlendirilmesi 132 <i>Evaluation of Late Iron Age Ceramics in the Erzincan Plain</i> Mehmet Karaosmanoğlu, Halim Korucu	132
Achaemenids-Type Painted Pottery in Central Transcaucasus and Eastern Anatolia – One Way of Development..... 148 <i>Merkezi Transkafkasya ve Doğu Anadolu'daki Akhemenid Tipi Boyalı Seramikler –</i> <i>Tek Yönlü Bir Gelişme</i> Vakhtang Licheli	148

Ağrı Dağı-Bozkurt Son Tunç-Erken Demir Çağ Kalesi	158
<i>Mt. Ararat: Bozkurt Late Bronze-Early Iron Age Fortress</i>	
Aynur Özfirat	
Bulanık ve Malazgirt'teki Bazı Demir Çağ Kaleleri ve Arzaşkun'un Yeri Sorunu.....	171
<i>Some Iron Age Castles in Bulanık and Malazgirt Regions: The Problem of the Location of Arzaşkun</i>	
Hanifi Biber	
Ayanis Kalesi'ndeki Haldi Tapınağı'nın Depo Odaları	183
<i>Temple Storerooms in the Urartian Fortress at Ayanis</i>	
Atilla Batmaz	
Melting Pot? – Urartu Bronz Kemer ve Plakalar Üzerindeki Geç Hititi Ekisi	196
<i>Melting Pot? – The Syro-Hittite Influence on Urartian Bronze Belts and Plaques</i>	
Birgül Öğüt, Sanem Erdil-Kocaman	
Vishapakars: Current Approaches to Dating of Relief-Decorated Stone Stelae in Armenia	202
<i>Vişapakars: Ermenistan'daki Kabartmalı Megalitlerin Arkeolojik Yönden İncelenmesi</i>	
Arsen Bobokhyan, Alessandra Gilibert, Pavol Hnila	
Animal Husbandry in Urartian Kingdom	214
<i>Urartu Krallığı'nda Hayvancılık</i>	
Ali Çiftçi	
Van-Kalecik Nekropolü'nden Urartu Takıları	229
<i>Urartian Jewellery from Kalecik Necropolis, Van</i>	
Rafet Çavuşoğlu	
Erzurum Müzesi'nde Bulunan Urartu Dönemi Öncesine Ait Metal Silahların Kimyasal Yapısı	242
<i>Chemical Structure of Metal Weapons Belonging to the Pre-Urartian Period Stored in the Erzurum Museum</i>	
Gülşah Altunkaynak	
Doğu Anadolu Demir Çağı Kültürünün Güneye Yayılımı: Yukarı Dicle Havzasından Yeni Bulgular	262
<i>The Southern Expansion of the Eastern Anatolian Iron Age Culture: New Findings from the Upper Tigris Basin</i>	
A. Tuba Ökse	
The People of the Northern Zagros Mountains and the Empires: From the Mannans to the Carduchians	271
<i>Kuzey Zagros Dağları Halkları ve İmparatorlukları: Mannalar'dan Karduklar'a</i>	
Silvia Balatti	
Doğu Anadolu Kültürlerinde “Dağ” Kavramı	279
<i>The Concept of "Mountain" in Eastern Anatolian Cultures</i>	
Hatice Ergürer	
Ships Depicted in the Küyünjik Reliefs and Their Interpretation	294
<i>Kuyuncuk Kabartmalarında Tasvir Edilen Gemiler ve İşlevleri</i>	
Zaraza Friedman	
Ethnoarchaeology in Ayanis Village in Eastern Anatolia: Production, Storage and Consumption of Pastoral Products both in the Present and the Past	312
<i>Van Ayanis Köyünde Etnoarkeoloji</i>	
Özlem Çevik, Aylin Ü. Erdem	
Mediaeval Age	
Birkaç Örnek Işığında At Heykeli Formlu Mezar Taşları ve Mezar Taşlarında At Figürü	328
<i>In the Light of Some Samples, Horse Shaped Grave Stones and Horse Figures on Grave Stones</i>	
Ali Murat Aktemur	
Erzurum Kalesi Kazısı	343
<i>Excavations on Erzurum Castle</i>	
Yavuz Günaşdı	

Klasik ve Erken Ortaçağ Dönemlerinde Transkafkasya'da Anadolu'yu Hazar'a ve Türkistan'a Bağlayan Yollar Hakkında	360
<i>On the Routes in Trans-Caucasus connecting Anatolia to the Caspian and Turkestan in Antiquity and Early Middle Ages</i>	
Mehmet Tezcan	
İran-Türkiye (Serahs-Trabzon) İpek Yolu (Doğubayazıt, Iğdır, Ani)	377
<i>Silk Road of Iran-Ani-Iğdır-Trabzon</i>	
Hüseyin Yurttaş, Mohammad Reza Ghari Heidari	
İpek Yolunda Anadolu Köprüleri (Ani-Kars-Erzurum-Bayburt-Gümüşhane-Trabzon).....	394
<i>Anatolian Bridges on the Silk Road (Ani-Erzurum- Bayburt- Gümüşhane-Trabzon)</i>	
Haldun Özkan	
Gravürlerle Erzurum ve Ani'ye Bakış.....	420
<i>An Overview of Ani and Erzurum using Etchings</i>	
Mustafa Küçüköner	
Urartu Kale Kazıları (Pasinler Kalesi).....	432
<i>Excavations on Pasinler Castle 2001</i>	
İbrahim Üngör	
XI.-XVIII. Yüzyıl Kuzeydoğu Anadolu Türk Mimarisinde Geleneksel ve Yerel Üslup Uzantıları	443
<i>Extensions of Traditional and Local Styles in Northeastern Anatolia: Turkish Architecture in the XI-XVIIIth Centuries</i>	
Hamza Gündoğdu	
Defensive Devices in Ancient Underground Shelters: Comparison among the Sites of Aydıntepe, Ani, Ahlat and Cappadocia in Turkey	461
<i>Eski Yeraltı Barınakları'ndaki Savunma Düzenekleri: Doğu Anadolu Yerleşimleri (Aydıntepe, Ani, Ahlat) ve Kapadokya Arasında Karşılaştırma</i>	
Roberto Bixio, Andrea de Pascale	
Gürcistan'ın Sina'sı: Tao-Klarceti.....	481
<i>The "Sinai" of Georgia: Tao Klarceti</i>	
Fahriye Bayram	
Foreign Policy of George I and al-Hakim	496
<i>Birinci Giorgi'nin Dış Siyaseti ve Al-Hakimi</i>	
George Narimanishvili	
Iğdır Kervansarayı Cephe Düzenlemesi ve Taş Süslemeleri	501
<i>The Facade and Stone Decorations of Iğdır Caravanserai</i>	
Hasan Buyruk	

PREFACE

Atatürk University was established in 1957 as the sixth state university in Turkey, and it has taken its unique place among the most successful educational institutions of the Republican Era. Over the years Atatürk University has grown to encompass 20 Faculties, 1 State Conservatory, 2 Professional Colleges, 12 Vocational Colleges, 7 Institutes and 20 Research Facilities. At present, the university employs 2622 teaching staff and provides academic services for almost 115,000 students. Atatürk University has become one of the most prestigious universities in Turkey and has earned a title as “the university establishing new universities” owing to its contribution to the establishment of other universities in the region and the transfer of a large number of academics who have assumed responsibilities and played important roles in the foundation of so many academic units at many other universities in Turkey.

One of the greatest contributions of Atatürk University has been the promotion and development of Turkish archaeology, both regionally and on a global scale. From the beginning, the university indicated its commitment to archaeological pursuits with its support for the Pülür and Güzelova excavations, which were the first archaeological excavations in the region. The support of the university to studies in archaeology, history and art history has continued to increase throughout the following decades, and apart from the support in excavations and research, the university promotes and supports the projects of graduate students.

The vast area extending from the Euphrates to the Caspian Sea, and from the Caucasian Mountains to Mesopotamia, has been the scene of many civilizations spanning thousands of years. It has maintained its strategic importance throughout history with its suitable geography for agricultural cultivation, raising animals and its location on important intercontinental trade routes. Multiple ethnicities, cultures, languages and religions have flourished in this region despite frequent disputes for various reasons. Our hope and responsibility is to hand down to future generations this unique geography and historically rich cultural structure with its characteristic differences, but with the strong commitment of the residents to their values and their tolerance.

The International Symposium on Eastern Anatolia – Southern Caucasian Cultures has demonstrated that countries sharing this region are united in providing better futures for the rising generations. The ESRUC (Eurasian Silk Road Universities Consortium) organized the program and it was hosted by Atatürk University from October 10 - 13, 2012. International interest and participation in the Symposium by academicians and researchers, to a large extent from countries forming the Southern Caucasian cultures, proved once more that cultures in the region are pleased to exist together within this geography. This assumption also brings to the forefront the value of our university in its service to this mission as the president of ESRUC.

I would like to extend my thanks to all those who laboured diligently for the successful organization of this Symposium and to all the participants for sharing their experiences with us.

Prof. Dr. Hikmet KOÇAK
Rector of Atatürk University,
President of ESRUC,
President of Turkic University Union

ÖNSÖZ

Ülkemizin en köklü eğitim kurumlarından biri olan Atatürk Üniversitesi, 1957 yılında, Türkiye'nin altıncı üniversitesi ve Cumhuriyet döneminin en büyük eğitim kurumlarından biri olarak eğitim-öğretim hayatına başlamıştır. Kuruluşundan itibaren geçen 57 yılın ardından, bugün gelinen noktada 20 fakülte, 1 devlet konservatuarı, 2 yüksekokul, 12 meslek yüksekokulu, 7 enstitü ve 20 araştırma merkezinde, toplam 2.622 öğretim elemanı ve yaklaşık 115.000 öğrencisiyle eğitim ve öğretime devam etmektedir. Bilimsel birikimiyle ülkemizin saygın ve köklü üniversitelerinden biri konumuna gelen ve bölgede başka üniversitelerin kurulmasındaki rolüyle “*üniversite kuran üniversite*” sıfatını hak eden Atatürk Üniversitesi'nde yetişmiş çok sayıda akademisyen, ülkemizin birçok üniversitesinin ve akademik birimlerin kurulmasında önemli görevler üstlenmişlerdir.

Atatürk Üniversitesi'nin bölgesel ve evrensel anlamda bilim ve kültür adına yaptığı en büyük katkılardan biri de, hem bölgesel hem ulusal anlamda Türk Arkeolojisi serüveninin başlamasına ve yükseliş göstermesine öncülük etmesi olmuştur. Üniversitemiz, daha kuruluş yıllarında bölgede gerçekleştirilen ilk arkeolojik kazılar olan Pulur ve Güzelova kazılarına verdiği desteklerle geniş vizyonunu ispatlamıştır. Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih çalışmalarına verilen destekler artarak devam etmiş olup, kazı ve araştırmalar dışında genç araştırmacıların lisansüstü projelerine her türlü imkan sağlanmaktadır.

Erzurum'un ve Üniversitemizin de içinde bulunduğu, Fırat nehrinden Hazar denizine, Kafkas dağlarından Mezopotamya'ya uzanan geniş topraklar, insanoğlunun binlerce yıllık kültürel gelişimine sahne olmuştur. Tarım ve hayvancılığa elverişli toprakları, önemli ticaret yollarının üstünde oluşu, kıtalararası konumu, en erken çağlardan günümüze kadar stratejik önemini korumasını sağlamıştır. Bölgedeki çok çeşitli etnik kimlikler, kültürler, diller ve dinler, zaman zaman yaşanan mücadelelere rağmen bu coğrafyanın nimetlerinin bilinciyle birlikte yaşamayı başaramışlardır. Umudumuz, bu eşsiz coğrafyayı oluşturan toplumların -tüm farklılıklarına rağmen- sahip oldukları ortak değerlere olan bağlılıkları ve hoşgörülerıyla, tarihin derinliklerinden gelen bu zengin kültürel yapıyı daha da güçlendirerek gelecek kuşaklara taşımasıdır.

10-13 Ekim 2012 tarihinde, Atatürk Üniversitesi ev sahipliğinde ve Avrasya - İpek Yolu Üniversiteler Birliği (ESRUC) himayesinde gerçekleştirilen “Uluslararası Doğu Anadolu - Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu”na, başta güney Kafkasya kültür bölgesini oluşturan ülkelere olmak üzere gerçekleşen geniş çaplı katılım ve uluslararası ilgi, kültürlerin sosyal bilimler çatısı altında aynı dili konuştuğunu bir kez daha göstermiştir. Bu başarı, Üniversitemizin liderliğini yaptığı Avrasya - İpek Yolu Üniversiteler Birliği'nin (ESRUC) ne kadar önemli bir misyona hizmet ettiğinin kanıtlarından biri olmuştur.

Bilim dünyasında yeni ufuklar açması ümidiyle gerçekleştirilen bu organizasyonda emeği geçenlere ve katılımcılara içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Hikmet KOÇAK
Atatürk Üniversitesi Rektörü,
ESRUC Başkanı,
Türk Üniversiteler Birliği Başkanı

FOREWORD

Archaeology, Art History and History are subjects which have been showcased by universities in recent years and have never lost their popularity. Time and place are without doubt the most important elements for these scientific fields, which examine the distant and recent past of humans, both culturally and artistically. Geography, and those regions which create the cultures depending on it, come to the fore in the place-based dimension. This is important for archaeology but especially important for Near Eastern Archaeology, which is a significant branch of the science. The territories of our country have an extremely rich potential for the social sciences, which stems largely from the “bridge” position Anatolia has geopolitically. The lands of Anatolia and Thrace, which form a “transition zone” among the world’s major cultural regions, assume this role especially because of their locations sitting between the Eastern and Western worlds. The Eastern Anatolian Region, located in the eastern part of our country, has connections to Caucasia, the Middle East, Central Asia and the Far East, which are among the world’s most extremely important lands both strategically and culturally, and it remains a gateway to these regions. At the same time, these lands form an important field of study for archaeologists in understanding the stages which humanity and civilization have gone through. The research done, and excavations made, in these regions have proved the fact that these regions have had strong and intense cultural relationships with each other.

With a history of nearly half a century, the Departments of Archaeology, Art History and History within the Faculty of Letters at Atatürk University are academic units which have made great advances in the shedding of light on civilizations and cultures over the lands of Anatolia. An international symposium entitled “The Forum of Civilisations along the Silk Road: International Symposium on East Anatolia – South Caucasus Cultures”, which was organized by ESRUC consortium and headed by the rectorship of our university in October 2012, constitutes a striking example of their recent efforts. Hundreds of scientists from dozens of countries attended this Symposium, which covered the centuries-long cultural history of this region and important neighbouring regions such as Caucasia. Information sharing, which constitutes the most important part of scientific study, was carried out at this international information feast, and culminates in this book that you hold in your hands, and it presents as a lasting work to the science world and future generations. Our most important wish is that this symposium and its proceedings, which are the work of a long-term journey and the labours of many people, will receive the attention it deserves by the scientific circles of Archaeology, Art History and History. I would like to thank very much everyone who has helped.

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN
Dean of Faculty of Letters

ÖNSÖZ

Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih bölümleri son yıllarda üniversitelerin vitrinlerinde öne çıkardıkları ve popülerliğini hiçbir zaman yitirmeyen bölümler olma özelliğine sahiptir. İnsanın uzak ve yakın geçmişini kültürel ve sanatsal açıdan inceleyen bu bilim dalları için zaman ve mekan tartışmasız en temel unsurlardır. Mekana dayalı boyutta coğrafya ve buna bağlı kültürleri yaratan bölgeler öne çıkmaktadır. Bu durum bilhassa arkeoloji özellikle de Arkeoloji'nin önemli bir bilim dalı olan Yakındoğu Arkeolojisi için önemlidir. Ülkemiz toprakları sosyal bilimler açısından son derece zengin bir potansiyele sahiptir. Bu zenginlik büyük oranda Anadolu'nun jeo-politik açıdan sahip olduğu "köprü" konumundan kaynaklanmaktadır. Dünyanın büyük kültür bölgeleri arasında bir "geçiş kuşağı" olma özelliği taşıyan Anadolu ve Trakya toprakları bilhassa doğu ve batı dünyaları arasında konumuyla bu rolünü üstlenmektedir. Ülkemiz topraklarının doğusunda kalan Doğu Anadolu Bölgesi ise Kafkasya, Ortadoğu, Orta Asya ve Uzak Doğu gibi dünyanın stratejik ve kültürel açıdan son derece önemli topraklarına bağlantı ve bu bölgelere açılan bir kapı olma özelliğine sahiptir. Arkeologlar için bu topraklar aynı zamanda insanlığın ve uygarlığın geçirdiği aşamaları anlayabilmek açısından son derece önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Bu yörelerde yapılan araştırmalar ve kazılar kültürel anlamda bu bölgelerin birbirleriyle var olan güçlü ve yoğun ilişkilerini kanıtlamaktadır.

Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde yarım yüz yıla yakın bir geçmişe sahip olan Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih bölümleri Anadolu topraklarındaki uygarlıkların ve kültürlerin aydınlatılmasında büyük çaba sarf etmiş akademik birimlerdir. Bu çabalarının son dönemdeki çarpıcı bir örneğini 2012 yılının Ekim ayında Üniversitemiz rektörlüğü ve yine rektörlüğümüzün başkanlık ettiği ESRUC konsorsiyumunun bünyelerinde üniversitemizde düzenlenen "Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya Kültürleri" başlıklı uluslararası bir sempozyum oluşturmaktadır. Bulunduğu bölgenin ve Kafkasya gibi önemli komşu bölgelerin binlerce yıllık kültürel geçmişini konu alan bu sempozyuma onlarca ülkeden yüzlerce bilim insanı katılmıştır. Bu uluslararası bilgi şöleninde, bilimsel çalışmaların en önemli ayağını oluşturan bilgi paylaşımı gerçekleştirilmiştir. Elinizde tuttuğunuz bu kitapla da bu bilgi şöleni ve paylaşımı taçlandırılmış, bilim dünyasına ve gelecek kuşaklara kalıcı bir eser olarak sunulmuştur. Uzun soluklu bir yolculuğun çok sayıda kişinin emeğinin eseri olan bu sempozyum ve onun bildiriler kitabının Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih bilim çevrelerince hak ettiği ilgiye ulaşması ve devamının gelmesi en önemli temennimizdir. Emeği olan herkese çok teşekkür etmekten mutluluk duyuyorum.

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN
Edebiyat Fakültesi Dekanı

SYMPOSIUM OPENING ADDRESS

The idea that gathers us here is to examine the things we have done, renew ourselves and to create new environments for young scientists to recognize new searches and methods. Probably, the most significant thing is to establish bridges between Archaeology departments, develop existing relationships and remain constantly in contact. These things will lead us to be aware of the plans and projects of one another. We are actually questioning the perception of education as well. Keep in mind that being and staying strong is only possible by adapting to change and observing developments.

Reading the historical past is essential to constitute today and plan for the future. The values we reveal are saying so much without words. In an era when money is everything, all other things are valueless; you give meaning to life with what you produce. The foundations of our current lives are set in the past. Your studies are pivotal; you are digging up the memory of humanity. You are carrying yesterday to today and today to the future. You make contributions to the survival of cultures and their persistence. You are facing them with their roots. You have an attitude against tendencies that could lead to the corruption of cultures.

Everybody would give similar answers when asked what are the paramount perils that menace humanity?: Disease, global warming, atomic bombs, wars. In my opinion, the most important threat is technology and clash of cultures. When technology develops with giant steps, it destroys culture. It empties life, makes it meaningless. You are the memory of society, you are its conscience. You confront us with the problems of this progress by your productions. I hope humanity will realize that technology is not everything. Our lives have been made easier with technology; however it also changes so many things. We have alienated society, separated from nature, is it worth it?

You are scientists as well as artists. As Bertolt Brecht says *"All of the arts contribute to the paramount art - that is to say, the art of living."* You are doing this. I want to conclude my speech with Nietzsche's words: *"Quit making noise (hanging out), the world is turning, silently, because of the ones who produce, who create new values."*

Prof. Dr. Yılmaz ÖZBEK
Former Dean of Faculty of Letters

AÇILIŞ KONUŞMASI

Bizi burada bir araya getiren düşünce yaptıklarımızı sorgulamak, kendimizi yenilemek, genç bilim insanlarının yeni arayışları, yöntemleri tanıyacağı ortamlar yaratmaktır. Belki de en önemlisi Arkeoloji Bölümleri arasında köprüler kurmak, var olan ilişkileri geliştirmek ve sürekli iletişim içinde olmaktır. Bütün bunlar birbirimizin yaptıklarından, yapacaklarından, plan ve projelerimizden haberdar olmaya yarayacaktır. Eğitim anlayışlarını da sorguluyoruz aslında burada. Bu tür toplantılar değişime katkı sağlıyorlar. Unutmayalım ki güçlü olmak, güçlü kalmak değişime uyum sağlamakla, gelişmeleri izlemekle ancak olasıdır.

Bugünü kurmak, geleceği planlamak için tarihi geçmişi okumak gerekir. Gün ışığına çıkardığımız değerler konuşmadan çok şey anlatıyorlar. Aslında sizler yeniden üretiyorsunuz. Paranın her şey olduğu, her şeyin değerini yitirdiği bir çağda, ürettiklerinizle yaşama anlam katıyorsunuz. Bugünkü yaşamın temeli geçmişe atıldı. Bu çalışmalarınız çok önemli, insanlığın belleğini kazıyorsunuz. Dünyü bugüne, bugünü yarınlara taşıyorsunuz. Kültürlerin yaşamasına, sürekliliğine katkı sağlıyorsunuz. Kökleriyle yüzleştiriyorsunuz. İnsanlığı, giderek anlamsızlaşan kültürel olarak fukaralaşmaya, yozlaşmaya, yüz tutmuş eğilimlere bir karşı duruş sergiliyorsunuz.

Bugün insanlığı tehdit eden en büyük tehlikenin ne olduğu sorulduğunda herkes benzer şeyler söyleyecektir. Hastalıklar, küresel ısınma, atom bombası, savaşlar. Bana sorarsanız en büyük tehlike teknoloji ve kültür çatışmasının insanlığa yaşattıklarıdır. Teknoloji dev adımlarla ilerlerken, kültürü yok ediyor. Yaşamın içini boşaltıyor, onu anlamsızlaştırıyor. Sizler toplumun hafızalarısınız, vicdanlarıyorsunuz. Sizler ürettiklerinizle bu gidişin olumsuzluklarıyla yüzleştiriyorsunuz bizi. Umarım teknolojinin her şey olmadığını farkına varır insanlık. Teknolojinin yaşamımızı bu kadar çok değiştirdiği dünyada kolaylaştı yaşamımız. Topluma yabancılaştık, doğadan koştuk, değer miydi hiç?

Sizler bilim insanı olmanızın yanı sıra birer sanatçısınız. Bertolt Brecht diyor ki: *“Tüm sanatlar sanatların en büyüğü olan yaşam sanatına katkıda bulunur”*. Sizler bu özeni gösteriyor, bunu yapıyorsunuz. Konuşmamı Nietzsche’nin şu sözleriyle sonlandırmak istiyorum: *“Bırakın gürültü çıkarmayı (boşa oyalanmayı), dünya üretenlerin, yeni değerler yaratanların sayesinde dönüyor, hem de sessizce”*.

Prof. Dr. Yılmaz ÖZBEK
Edebiyat Fakültesi Eski Dekanı

INTRODUCTION

The mountainous region of the South Caucasus and the northern region of the south-eastern Taurus Mountains constitute one of the most significant cultural areas of the Middle East, namely the “Eastern Anatolia-Southern Caucasus Cultural Region”. These highlands are the source of five crucial rivers – Euphrates, Tigris, Aras, Çoruh and Kura – that gave life to the civilizations of the Middle East; they also opened a door to the mystic East from the Western world. Owing to its strategic location, it has been one of the most critical regions in the world both culturally and politically, and it has been the route of massive movements throughout history. This situation led to the formation of multicultural and multilingual societies in the shadow of the Caucasus Mountains. It is even possible to see this multicultural structure in the region which lies between the Black Sea and the Caspian Sea, south of the Caucasus Mountains, and partly includes Anatolia.

The historical, cultural and strategic importance of the Southern Caucasus has caused it to be an indispensable research field for most departments of social sciences. However, despite its rich potential, research in the area comprising modern-day Georgia, Armenia, Azerbaijan, Nakhichevan, North-western Iran and North-eastern Turkey is insufficient compared to other important culture basins such as Mesopotamia and the Mediterranean. Due to this insufficiency, it would be beneficial for wide-scope research to be undertaken to satisfy the lack of knowledge about the region and its environment. Organising a scientific forum where scientific research would be discussed from its beginnings (approximately a hundred years ago) to the present day, where chronic problems about the region’s political history would be argued, where an attempt to determine interregional relationships in the context of cultural interactions would be made, would also have the advantage of being a driving force for future studies. A workshop having this kind of comprehensive scope and important initiative for Eastern Anatolia and the Southern Caucasus would naturally be carried out in this region.

It is no surprise to us that Atatürk University, which supports scientific study in all subjects, believed in the importance of this scientific project and mobilized all its resources. As a matter of fact, Atatürk University is an institution that, from its establishment, has supported not only regional but also universal scholarship, had an important effect on regional development, had a wide vision and mission, and counts a large number of scientists among its graduates, proving its title as the “*University that establishes Universities*”. In addition, the institution is the leader of the Eurasian Silk Road Universities Consortium (ESRUC).

Our workshop, comprising 120 science and education institutions including universities and institutes under the patronage of a union (ESRUC) and hosted by Atatürk University, was realised on 10th to 13th October 2012 under the title of the “*International Symposium on East Anatolia – Southern Caucasus Cultures*”. In the symposium, where more than 100 researchers from 13 countries came together, presentations were given about the development of the region from its earliest times to the Middle Ages in the scope of Ancient History, Archaeology, Art History and Ethno-archaeology. Opinions were discussed and information shared, and it was agreed that this type of workshop is invaluable.

This 2-volume book comprises 75 articles offered in the symposium which have been evaluated by an academic assembly. The scientific responsibility for these belongs to the authors. The English articles were edited by Ms Jan Bailey, B.A. (Honours), Grad. Dip. Ed., and the Turkish articles were edited by Professor Dr. Kazım Köktekin. The focus of the workshop – Eastern Anatolia and the Southern Caucasus cultural region – covers an extremely large geography, considering its interaction areas, and embraces different native cultures. After some consideration, it was decided that the articles should be ordered chronologically, as it is the most accepted methodology in Archaeology, and, as in the symposium programme, we have tried to achieve an ideal organisation regarding the fluidity, continuity of subject matter, regional relationships and connections. In addition to that, the languages of the symposium – Turkish and English – were accepted for the publication, with the Turkish articles having English summaries, and the English articles having Turkish summaries.

This study is above all the project of Atatürk University. The best chance we had to achieve our goal – the symposium and then this book of articles – was through the close attention of the administrative units and their wide vision, and of course the physical facilities offered by the university. In this respect, we sincerely thank Atatürk University Rector, ESRUC (Eurasian Silk Road Universities Consortium) President and Turkic University President Professor Dr. Hikmet Koçak for his support for our studies and his close attention. Likewise, we have to thank ESRUC General Secretary Professor Dr. Sebahattin Tüzemen for his contributions to the achievement of the project under the patronage of the Eurasian Silk Road Universities Consortium and in its international quality. We cannot thank enough Atatürk University General Secretary Associate Professor Mustafa Arık, and the related departments of the university, for support and assistance, from the first idea of the Project to its conclusion as a scientific publication offered to scientific circles. Also, we thank former Dean of the Faculty of Letters Professor Dr. Yılmaz Özbek and Dean of the Faculty of Letters Prof. Dr. Dilaver Düzgün for their assistance in all kinds of correspondence and conversations in both the symposium and publication processes, and Head of Archaeology Department Professor Dr. Mehmet Karaosmanoğlu for sharing his experience and giving positive guidance. Last but not least, we are grateful to

all who contributed to the completion of this project, from the organisation of the Symposium to the publication of the Volumes of Articles: Firstly, our students and graduate students, secondly to all scientists who accepted our invitation to the symposium and shed light on cultural studies with their honest and sincere presentations and lastly we offer a special thanks to Jan Bailey for her help in the publishing process and for corresponding on our behalf with CSP. Without them, this project would never have been accomplished. To conclude, we thank Cambridge Scholars Publishing who have taken the responsibility for publishing the Symposium articles, and for their cooperation.

Mehmet IŞIKLI & Birol CAN
Editors
ERZURUM 2015

SUNUŞ

Kafkas dağlarının güneyi ve Güneydoğu Toroslar'ın kuzeyinde kalan dağlık coğrafya, Yakındoğu'nun en önemli kültür bölgelerinden biri olan “*Doğu Anadolu - Güney Kafkasya Kültür Bölgesi*”ni oluşturur. Yakındoğu uygarlıklarına hayat veren beş büyük akarsu olan Fırat, Dicle, Aras, Çoruh ve Kura nehirlerinin kaynaklarının da bulunduğu bu yüksek topraklar, aynı zamanda batı dünyasının mistik Asya'ya açılan kapısıdır. Bu stratejik konumu sebebiyle, kültürel ve siyasi tarihi açısından dünya üzerindeki en kritik bölgelerden biri olmuş, tarihin büyük kitlesel hareketlerinin güzergahında kalmıştır. Bu durum, Kafkas dağlarının gölgesinde çok kültürlü, çok dilli toplulukların oluşmasını sağlamıştır. Karadeniz ve Hazar denizi arasında uzanan Kafkas dağlarının güneyinde kalan, Anadolu'nun da kısmen dahil olduğu bölgede, bu çok kültürlü yapıyı bugün bile görmek mümkündür.

Tarihsel, kültürel ve stratejik anlamdaki önemi, Güney Kafkasya'yı sosyal bilimlerin birçok dalı için vazgeçilmez bir araştırma sahası yapmıştır. Ancak, bu zengin potansiyeline rağmen “Doğu Anadolu-Güney Kafkasya Kültür Bölgesi” adıyla anılan, bugün Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Nahcivan, Kuzeybatı İran ve Kuzeydoğu Türkiye'yi kapsayan coğrafyaya yönelik araştırmalar, Mezopotamya, Akdeniz gibi diğer önemli kültür havzalarına kıyasla oldukça yetersiz kalmıştır. Bu eksiklikten yola çıkılarak, söz konusu bölge ve ilişkili olduğu çevreye yönelik olarak yapılacak geniş kapsamlı bir çalıştayın bu eksikliği gidermek konusunda oldukça faydalı olacağı anlaşılmıştır. Yaklaşık yüz yıl öncesinde başlayan ilk araştırmalardan günümüz bilimsel çalışmalarına kadar gelen sürecin tartışılacağı, bölgenin siyasal geçmişine yönelik müzmin sorunların masaya yatırılacağı, kültürel etkileşimler bağlamında bölgeler arası ilişkilerin saptanmaya çalışılacağı bilimsel temelli böyle bir organizasyon, aynı zamanda, bundan sonra yapılacak çalışmalara lokomotif görevi de üstlenecekti. Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'ya yönelik böyle geniş kapsamlı ve önemli misyonu olan çalıştayın doğal olarak bu bölgede gerçekleştirilmesi en doğrusu olacaktı.

Her tür konuda bilimsel çalışmalara her zaman destek vermiş olan Atatürk Üniversitesi'nin bu bilimsel projenin önemine inanması ve tüm imkanlarını seferber etmesi bizi hiç şaşırtmamıştır. Nitekim kuruluşundan itibaren hem bölgesel hem evrensel anlamda önemli çalışmalara imza atmış, pek çok bilim insanı yetiştirmiş, bölgesel kalkınmada önemli pay sahibi olmuş Atatürk Üniversitesi sahip olduğu geniş vizyonunu ve misyonunu “*Üniversiteler Kuran Üniversite*” sıfatıyla da kanıtlamış bir kurumdur. Aynı zamanda, son yıllarda Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik başarılı açılımlar gerçekleştiren kurum, Avrasya – İpek Yolu Üniversiteler Birliği'nin (ESRUC) liderliğini yürütmektedir.

Çalıştayımız, üniversiteler ve enstitülerden oluşan yaklaşık 120 bilim ve eğitim kurumunun üyesi olduğu bu birliğin (ESRUC) çatısı altında ve Atatürk Üniversitesi'nin ev sahipliğinde 10-13 Ekim 2012 tarihleri arasında “*Uluslararası Doğu Anadolu – Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu*” adıyla gerçekleştirilmiştir. 13 ülkeden 100'den fazla araştırmacının katıldığı sempozyumda, Eski Çağ Tarihi, Arkeoloji, Sanat Tarihi, Etnoarkeoloji bilim dalları kapsamında bölgenin en erken çağlardan ortaçağa kadar devam eden sürecine ilişkin özgün sunumlar yapılmış, fikirler tartışılmış, bilgi paylaşımı sağlanmış ve buna benzer tematik çalıştayların sürdürülmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Elinizdeki, 2 cilt halinde hazırlanmış olan bu kitap, bu sempozyumda sunulan bildirilerin akademik kurul tarafından değerlendirilen 75 tanesini kapsamaktadır. Makalelerin bilimsel sorumlulukları yazarlarına aittir. İngilizce makalelerin redaksiyonu Jan Bailey, (BA Honours), Türkçe makalelerin redaksiyonu Prof. Dr. Kazım Köktekin tarafından yapılmıştır. Çalıştayın odağını oluşturan Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya kültürel bölgesi, etkileşim alanıyla birlikte düşünüldüğünde oldukça geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülür ki bu da farklı yerel kültürleri kapsamaktadır. Bu durum göz önünde bulundurularak, bildirilerin bölgesel bir sıralamayla kitapta yer almasının uygun olacağına karar verilmiştir. Bununla birlikte, Arkeoloji biliminin metodolojisi içinde en çok kabul gören yöntem olarak kronolojik düzenleme de göz ardı edilmemiş, bölgesel düzenleme yapılırken bildirilerin kronolojik sıralamaya uygun yerleştirilmesine de dikkat edilmiştir. Böylece, tıpkı sempozyum programında olduğu gibi, konuların akıcılığı, sürekliliği, birbirleriyle ilişkisi ve bağlantısı açısından ideal düzenlemeye ulaşılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, sempozyum sunum dili olan Türkçe ve İngilizce, yayın için de kabul edilmiş, Türkçe makaleler için İngilizce özetler, İngilizce makaleler için Türkçe özetler eklenmiştir.

Bu çalışma her şeyden önce Atatürk Üniversitesi'nin bir projesidir. Üniversitenin sahip olduğu zengin fiziksel imkanlar ve daha da önemlisi yönetim birimlerinin yakın ilgisi ve geniş vizyonu, gerek sempozyumun, gerekse bu bildiriler kitabının amaçlandığı gibi hayata geçirilmesinde en büyük şansımız olmuştur. Bu doğrultuda, öncelikle, Atatürk Üniversitesi Rektörü, Avrasya – İpek Yolu Üniversiteler Birliği (ESRUC) Başkanı ve Türk Üniversiteler Birliği Başkanı Prof. Dr. Hikmet Koçak'a çalışmalarımıza verdiği destekler ve yakın ilgisi için yürekten teşekkür ederiz. Aynı şekilde, projenin Avrasya – İpek Yolu Üniversiteler Birliği (ESRUC) himayesinde ve uluslararası nitelikte gerçekleştirilmesinde katkısı bulunan ESRUC Genel Sekreteri Prof. Dr. Sebahattin Tüzemen'e teşekkürü borç biliriz. Projenin fikir olarak ortaya çıkışından, bilimsel bir yayın olarak bilim camiasına sunulmasına kadar geçen süreçte yakın ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen, her türlü ihtiyaçlar ve karşılaşılan zorluklarda tüm kapıların açılmasını sağlayan, herşeyden önce heyecanımızı bizimle paylaşan Atatürk Üniversitesi Genel Sekreteri Doç. Dr. Mustafa Arık'a ve Üniversitemizin ilgili birimlerine ne kadar teşekkür etsek azdır. Diğer yandan; sempozyum ve

yayın aşamalarındaki her türlü yazışma ve görüşmelerde öncülük eden eski Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Yılmaz Özbek'e ve Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Dilaver Düzgün'e, tecrübeleri ve olumlu yönlendirmeleriyle çalışmalar süresince bizi cesaretlendiren Arkeoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu'na buradan bir kez daha teşekkürlerimizi sunarız. Son olarak; büyük çaplı ve profesyonel bir ekip çalışması olan bu sempozyum organizasyonu ve bildiriler kitabı projesinin amaçlandığı gibi gerçekleştirilmesini sağlayan başta lisans ve lisansüstü öğrencilerimiz olmak üzere emeği geçen herkese, ayrıca davetimizi kabul ederek bu organizasyonda yer alan, özgün sunumlarıyla kültürel çalışmalara ışık tutan tüm bilimcilere minnet borçluyuz. Bu proje onlarsız olamazdı. Son olarak, yayın aşamasındaki her türlü yazışma, düzeltme ve diğer teknik işleri üstlenen Jan Bailey'e ve sempozyum bildirilerinin kitaplaştırılarak bilim camiasına sunulmasını üstlenen Cambridge Scholars Publishing'a işbirliği için sonsuz teşekkürler.

Mehmet IŞIKLI & Birol CAN
Editörler
ERZURUM 2015

OPENING ADDRESS/AÇILIŞ BİLDİRİSİ

PROF. DR. FAHRİ IŞIK

Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü, 15030, Burdur, Türkiye
patara88@gmail.com

Batıyı Yaratan Uygarlık: Anadolu- İon

Akhemenidler Dönemi Pers kral yazıtlarındaki halk listelerinde okunan *Yauna=İonlar*, genelde tüm *Yunanlar*'ı temsil eden bir halk olarak yorumlanmış; bu yorum, Türklerin de bu halkı "*Yunan*" olarak adlandırmayı sürdürdüğü gerçeğiyle örneklenmiştir. H. Klinkott, 2001 yılında basılan "*Yauna – Die Griechen aus persischer 'Sicht' in Anatolien im Lichte kultureller Wechselwirkungen*" başlıklı kapsamlı makalesinde bunun doğru olmadığı sonucuna varır. Ve bu savını, Pers yazıtlarında okunan diğer tüm halkların, Akhemenid egemenliği altında bulunan halklar olduğu ve Hellas'ın ise onların egemenlik alanına girmediği temeline oturtur. Yazıtlarda dört ayrı *Yauna*'dan söz edilmesi de önemlidir; çünkü listelerde sayısı 12 ila 31 arasında değişen ülkelerden hiçbirisi değişik iki adla bile verilmezken, salt *Yauna*, hem de dört ayrı adla farklılaşır. Klinkott'a göre, *Yauna*'lardan her biri bu nedenle de Orta Anadolu'dan Doğu Makedonya'ya dek uzanan geniş coğrafyada yurtlanmış Pers krallığının egemenliği altındaki *Trak-Phryg* halk gruplarını tanımlamalıdır. Ve artık, "deniz kıyısındaki *Yauna*"yı, Anadolu'nun Ege kıyısındaki "*İonlar*" ve "denizin ötesindeki *Yauna*"yı, Ege'nin karşı yakasındaki *Yunanlar*" biçiminde yorumlamak ve bu iki halkın Ege'nin her iki yakasına yayılmış "*aynı halk*" oldukları savını Pers yazıtları "gerçeğine" de dayandırmak kolay olmayacaktır. P. Högemann da 2001 baskılı "*Troias Untergang – was dann?*" başlıklı makalesinde: "Homer zamanında, yaklaşık MÖ 700 dolaylarında Panionion'da Oniki Kent Birliği'nin kurulması, İonialığın doğum anıdır. 'İon' adının kökeni bilinmez, Anadolu dilinden olması önceliklidir. Kökende bu tanımla kim kastedilmektedir? 'İonia' yer adının aynı adlı bir halkı tanımlamadığı kesindir. Örneğin Thesselia'nın Thesselialılarla ilişkisi gibi değildir; kültürel bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Sınırını, İon kentlerinin toprağı çizer; kendi içine kapalı bir egemenlik alanı yoktur" saptamasıyla, *İon* ve *İonia* tanımlamalarına bilinen *Yunan* çağrışımlarından farklı bir bakış getirmektedir. Euripides'e dek ulaşan rivayet odur ki İonia'nın kurucu atası İon, Apollon'un oğludur. Hellen inancına - Dionysos ile birlikte - geç bir zamanda giren bu Anadolu'lu tanrının Luvi halklarından Troialıların ülkesinde Appaluinas adıyla kapı, yani kent koruyucu olarak üç büyük tanrıdan biri öneminde saygı gördüğü bilinir; İlias'ta adı Lukegenes'tir, yani "Lykia soylu". Lykialılar da Luvi halklarındandır, Apasa (Ephesos) başkentliğinde İon yurdunun yerlisi Arzavalılar da.

"İon" halkının gerçek kimliğine yönelik çözüm umudu, Mısır Kralı III. Amenophis'in Theben'deki Ölü Tapınağı yazıtlarından birinin içeriğindedir. *Antike Welt* 6, 2005, sayısında H. Sourouzian - R. Stadelmann imzasıyla ve "*Die ältesten Erwähnungen von Ionien und Danaern*" başlığıyla çıkan makalede, Mısır'a sözde boyun eğmiş halkların kişiselleştirilerek betimlendiği bloklardan biri üzerinde okunan ilk ad *Luviler*'dir; ortadaki tutsağın adı *Büyük İonia* olarak okunur; son ad büyük olasılıkla *Mitanni*'yi tanımlar. Bunlardan ilki ve sonuncusu Tunç Çağı Anadolu'sunun büyük halkları arasında bilindiğine göre, bu ikisi arasında betimlenen Büyük İonia yurdu da aynı coğrafyada, yani Anadolu toprağında aranmalıdır. Yazıt MÖ 14. yüzyılın ilk yarısında kazıldığına göre, "*İonlar'ın, MÖ 11. yüzyılın ikinci yarısında Ege Göçleri ile Anadolu'ya gelen Atinalılar oldukları*" görüşü de artık geçerliğini yitirmiş olmalıdır. Çünkü bu yazılı belgeye göre İonlar, Hellenlerin Anadolu göçünden en az 250 yıl öncesi bir zamanda bu toprağın yerli halklarındandı; "*Yunan halklarından*" olamazlardı; Atinalılar gelmeden onlar buradaydı.

Sosyal bilimlerde doğrulara, olayları sorgulayarak ve farklı savların bilimsel gerekçelerini tartışmaya açarak varılır. Bilimin temelleri de MÖ 6. yüzyılda İonia'da doğayı sorgulayarak atılmıştır. Bu düşünceden doğan çağdaş Batı'nın ise 200 yıl boyunca, bilimsel arkeolojinin kurucusu Almanlarla başlayan "*Atina merkezci*" bir kurguya odaklanmış olması; süreç içerisinde Batı Anadolu'da gün yüzüne çıkan her yeni arkeolojik buluntuyu, kayıtsız ve de şartsız bu "*Philhellen / Hellen dostu*" önyargılar üzerine oturtmaya çalışması; anlaşılabilir bir tutum olamaz; çünkü bununla bilim dogmatlaştırılmıştır. Mustafa Kemal'in Aydınlanma Devrimi ile doğan ulusal çağdaş arkeolojimiz de, "*hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir*" öğüdünün izinde ve Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş amacı doğrultusunda, bilimde sorgulayıcı bir yola girerek, Anadolu tarihini Batı'dan bağımsız ve özgür düşünceyle yorumlama ve yazma çabası içerisinde olmamıştır. Çünkü, gençliğine güvenli, o büyük "yol gösterici"nin "*bir kıvılcım olarak gidiyorsunuz, bir volkan olarak döneceksiniz*" buyruğuyla ve o koşullarda yurt dışına öğrenime gönderdiği ve dönüşlerinde eskiçağ bilimleri kürsülerinin kurucu ataları olan *öncülerimiz*, Avrupa'dan aldıkları "*Hellen merkezci*" eğitimin etkisiyle, Batılı görüşün *tabularını* tam kıramamışlardır. Ve Anadolu uygarlıklarını, arkeolojinin dünyadaki en saygın isimlerinden Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal hocamızdan öğrenme ayrıcalığını yaşayan bizler İonia'yı "*Doğu Yunanistan*", halkını da "*Doğu Yunanlar*" olarak öğrenmişizdir. Üzülerek söylemeliyim ki bugün üniversitemizde gelenek süren de budur. Batı etkisinden sıyrılarak alışılmıştan bilimsel doğruya dönmek kolay olmayacağı benzer.

Çünkü Batı, kendi uygarlığının yaratıldığı İonia'yı bir "*Hellen sömürgesi*" saymış; İon halkının soyunu da "*Atina*"ya bağlamıştır. Çünkü Atinalılar kendilerini bu soydan saymışlar, uygarlığın yaratıcısı bir halktan olmanın ayrıcalığıyla kendilerini diğer Hellen halkları arasında "farklı" görmüşlerdir. Ve başlangıcı Ege Göçleri'ne dek inen *köken* söylemlerinin *tarihsel gerçeklerden* değil, çok sonraki yüzyıllarda Atina'da yazılan *mitoslardan* kaynaklandığının bilinmesi bile, eskiçağ bilimini düşündürmeye yetmemiştir:

Rivayet odur ki: "İonlar, -MÖ 12. yüzyıl içerisinde gerçekleşen- acımasız savaşlar ardından Hellas'taki topraklarını, kendileri gibi kuzeyden gelen soydaşları Dor Hellenleri'ne kaptıran Akhaların bir oymağıdır; Pylos'tan, Akhaia ve de özellikle Atina'dan oldukları rivayet edilir. Peloponnessos ve Thesselia'dan gelenler Ege'ye sömürge göçü amacıyla toplanırlar Atina'da; Kral Kodros'un oğulları önderliğinde Kiklat Adaları üzerinden Batı Anadolu'ya ulaşırlar, Lelelere ve Kariahlara karşı başarıyla sürdürdükleri savaşların ardından iki Menderes Irmağı arasındaki kentlere, özellikle de Neleus'la Miletos'a ve Androklos'la Ephesos'a egemen olurlar. Bereketli toprakların çekiciliğiyle gelişlerin arkası kesilmez; deniz ticaretine de elverişli koylar, Hellas göçünü izleyen zamanlarda da tetikler. "Geometrik Dönem" diye tanımlanan bu 400 yıllık süreçte yazı yoktur Ege'de, bu nedenle tarih de yoktur; "Karanlık Dönem" olarak adlandırılır. Ve bu "karanlık"tan çıkarılan sözde "aydınlık", genelde göç başlangıcının 700 yıl kadar sonrasında Atina'da "anımsanabilen" rivayetlerden öte bir anlam taşımaz. Çünkü "mitos, tarih değildir". Perslere karşı kazanılan büyük utkuyla ulusalcı duyguların doruğa vurduğu bir dönemin "kahramanlık öyküleri"dir bunlar. Son zamanlarda, "her şeyde Atina sanatını ve kültürünü ölçü alan Alman arkeolojisinin" bilimi sürüklediği açmaz, H. Matthaeus gibi yeni nesil bilimciler tarafından (*NBA 16, 1999/2000*) sorgulanmaya başlanmış, özellikle Girit'in MÖ 6. yüzyıl içlerine dek batıda her alanda sergilediği yaratıcılık öne çıkmaya başlamıştır; ve ardından Euboea'nın. Akha beylikleri arasında geri plandaki bir Atina hangi gücüyle MÖ 12./11. yüzyıllarda Ege Göçleri'nin önderliğini üstlenmiş olabilir? sorusu da sorulmaya başlanmıştır. Belli ki Atinalılar kendilerini 700 yıl önce de, mitosun yazıldığı MÖ 5. yüzyılın önder gücünde sanmışlardır. Eskiçağ tarihi mitosun gerçekliğini genelde İon toplumunun Atinalılarla "benzeşen" yaşam biçimlerine ve geleneklerine, inançlarına dayandırmak istemişler; ancak bu "benzeyişin" ters yönde bir etkiyle de oluşabileceği gelmiştir gündeme. Arkeoloji, İonların "Atinalılığı"nın Protogeometrik ve Geometrik çömleklerin İon yerleşimlerindeki varlığına dayandırmak istemişler; Troia'nın Geç Tunç Çağı içinde buna ilişkin ortaya koyduğu gerçekler, Erken Demir Çağı İonia'sına uyarlandığında değişmiştir resim: Nasıl ki Troia'da bir liman kenti olarak Myken çömleklerinin ithal örnekleri bulunmuş, halkın beğenisini kazandığı için de yerli çömlekçiler onların taklitlerini yapmışlardı; onu izleyen Erken Demir Çağı'nın İonia liman yerleşimlerinde hem renkli ve hem de tek renklilerde saptanan benzer doku da farklı yorumlanamazdı. Aşağıda değineceğim. Aslında soruna yaklaşım temelden yanlıştır. Çünkü bir insanın ata yurdunu tüm aile bireyleriyle geride bırakarak tek başına bilinmeyen topraklara göç etmesinin karşı konulmaz güçte zorunlu nedenleri olmalıdır. Gerekçe, mitoslarda rivayet edildiği gibi ve hep yazıldığı gibi ve de akılcı olarak, Akha halkının acımasız "Dor istilası" ardından "her şeylerini yitirmesi" ise, bu göç ancak MÖ 12. yüzyıl içerisinde başlamış olabilir. Beyler, uzaktaki tanıdık derebeyliklere kaçarak canlarını kurtarmış, halk kendi başının çaresine bakmaya zorlanmışsa eğer, göç bir "sömürge göçü" olamaz; bir "sığınma, umut göçü" olabilir. Bu nedenle arkeoloji, İonia toprağında Hellas kültür ve sanat etkisini aramaya o yüzyılda başlamalıdır ki buna yönelik somut izlere rastlanmaması şaşırtmaz. Çünkü o koşullarda bir göç, bir "kültür göçü" olamazdı. Ayrıca "her şeylerini zorlu bir savaşta yitirmiş" olan göçmenlerin, Batı Anadolu'nun organize, güçlü halklarıyla bir savaş göze alabilmiş olmaları da düşünülemez. Bu dönemde, onların yerleştiği Maeander ile Kaystros'un bereketli topraklarında Hitit'in mirasçısı bir "Büyük Krallık" vardır. Başkentleri Apasa'ya komşu Metropolis'te gün yüzüne çıkan bir mühür, halkının Luvce konuştuğunu; üzerindeki yazının artık anlaşılamayacak denli yozmuş olması; zamanın, aynı yazının bir Troia mühründe rahatlıkla okunabildiği MÖ 12. yüzyılı çok gerilerde bıraktığının kanıtıdır. Diğer bir deyişle, J. Latacz ve F. Starke'nin öngördükleri gibi, bu topraklarda Luvi kültürünün Geometrik Dönem boyunca etkisini sürdürdüğünün kanıtıdır. Sonuçta, Ege Göçleri'nin başlangıcı bağlamında Eski Smyrna kazılarıyla kazanılan MÖ 11. yüzyıl tarihi, hatta İonlar için MÖ 1000 dolayları tarihi, Dorların Hellenistan'a girdikleri MÖ 12. yüzyıl tarihiyle örtüşmez; en azından göçün başlangıcını vermez. Högemann, "Troia. Düş ve Gerçek" kitabı için yazdığı yukardaki makalesinde "*İon sömürgeciliği*" konusuna da eğilmiş; mitoslardan gerçeklerin çıkarılamayacağını, Hellenlerin MÖ 8. yüzyılda Güney İtalya ve Sicilya'da kurdukları gerçek sömürge kentleriyle yaptığı karşılaştırmalarla ortaya koymuştur. Vardığı sonuca göre: MÖ 11. yüzyılda Batı Anadolu'ya gelen Hellenler, Dor saldırılarıyla toprağını yitiren, evsiz-barksız bırakılan yoksullardır. G. Hanfmann ve J. Boardmann gibi bilimciler de göçerleri böyle yorumlar. Tek bir merkezden, yani mitoslarda rivayet edildiği gibi Atina'dan, organize edilmiş ve tek bir seferde gerçekleşmiş bir "göç" değildir; ülkenin değişik yörelerinden, özellikle de yoksul Thesselia'dan bağımsız olarak ve umut peşinde yola çıkanların göçüdür. Sayıca da azlıktırlar. "Savaştlıkları Kariahlara" ise, o dönem Batı Anadolu coğrafyasında yeri olmayan bir halktır; mitosların yazıldığı MÖ 5. yüzyılın Karia toprağında MÖ 13. yüzyılda Lukka ve büyük olasılıkla kıyı şeridinde Halikarnassos Yarımadası'na dek genişleyen Millavanda vardır. Tüm verilerden belli ki "*sığınmacıdır*" onlar, "*sömürgeci*" değildir. Bu eylem amaçta, Anadolu insanının daha iyi yaşam koşulları umma uğruna yakın geçmişte erkeklerle başlayan dramatik "Alamanya" göçüyle tam örtüşmekte ve "*umut göçü*" deyişi ona da çok yakışmaktadır. "Kültürel sonuçları da örtüşmelidir", diye düşünmekteyim. Nasıl ki emekçi yurttaşlarımız Almanya'nın güçlü kültürü içinde entegre olma durumundadırlar, benzer olgu Ege Göçleri'yle Anadolu'ya sığınanlar için de geçerlidir. Akurgal'ın "Hellen" saydığı İon kültür ve sanatında tüme yakın Anadolu/Doğu etkisi görmeşi de bundandır; gelen azınlık göçmenlerin de entegre olmalarındandır. Çoğunluk olmalarına karşın Geç Tunç Çağında Hititler ve Erken Demir Çağında Phrygler de güçlü kültürlerin etkisi altında Anadolu'laşmışlardır; hem de yazıları olmasa, "yerli" denebilecek düzeyde güçlü bir entegrasyondur bu. Yazının ve dilin ticaretle bağlantısı antik dönemlerde de örnekleriyle bilinen bir olgudur. Bu

nedenle Geç Tunç Çağının en ünlü limanlarından Ugarit'te sekiz dilin konuşulduğu bilinir. Hitit metinlerinde Millavanda olarak yazılan, Girit'ten Akha'ya en son Hitit'e el değiştiren, Maeander yoluyla kara ticaretini denize bağlayan o dönemin güçlü Miletos'unda da çok dil konuşuluyor olmalıydı. Ve Hellence, Akhalar'a Girit'ten miras kalan bu "Deniz İmparatorluğu" sürecinde, Anadolu'nun başka liman kentlerinde de ikinci dil olarak biliniyor olmalıydı. Çünkü MÖ 9. yüzyılla birlikte gelişen deniz ticaretiyle birlikte Fenikece Anadolu'nun güneyinde de yazılmış ve belli ki ikinci dil olarak konuşulmuştur da. Yazının ve dilin, kültür ve sanatın yaratılışındaki payı, Hitit ve Phryglerin "Anadoluluğu" gerçeğinde bulur yanıtı. Aramice Perslerin resmi dili ve yazısı olmuş, sanat Aramileşmemiştir; Farsça Selçukların resmi dili ve yazısı olmuş, sanat özgünlüğünü korumuştur. Roma Çağı Anadolu'sunda yazı Hellence kalmış, ancak kentler mimari dokuda ve onların donanımlarıyla başkent Roma'ya benzemişlerdir. Bu nedenle İonia'da yazının, deniz ticaretinin gücüyle Hellence olması, halkın yerli dilini unuttuğu ve salt Hellence konuştuğu; sanat ve kültürün de Hellen etkisinde yaratılmış olduğu anlamında yorumlanamaz. Miletos ve Mykale çevresinde ortak dil olarak Karca'nın konuşulduğuna yönelik Homeros kaydı, Herodotos tarafından da doğrulanır. Bu önemli konuyu aşağıda açacağım. Batı Anadolu'nun Ege Göçleri'yle kültürel ve sanatsal bağlamda nasıl bir kimlik içerisinde olduğuna yönelik olarak bir arkeolog önce: "MÖ 11. yüzyılda Mira Ülkesi'ni İonia adıyla sömürgeleştiren göçmenler, burada geleceği parlak bir uygarlığın temellerini atabilecek bir yaratıcılığa, Hellen damgasını vurabilecek özelliklere ve güce sahip halklar mıydı?" sorusunu sormalı; bunun yanıtını ise onların özdeksel kalıtlarının niceliğinde aramalıdır. Olasılıkla MÖ 2000 dolaylarında kuzeyden inerek Hellas'a yerleşen ilk Hellen budunudur Akhalar; yeni yurtlarında, çoğunlukla Ege'nin doğu yakasından gelmiş olan halkları bulurlar. F. Schachermeyr'in arkeolojik belgeleriyle ortaya koyduğu gibi (*Aegaeis und Orient*, 1967), Anadolulular özellikle MÖ 4. ve 3. binyıllarda Hellas ve Peloponnesos'a kent adlarıyla, maden işçiliğiyle, ev planlarıyla, çömlek biçim ve bezekleriyle ve anatanrıça resim ve inancıyla göçmüşlerdir; yani tam bir "kültür göçü" yle. Yeni gelenler, Akha Hellenleri, o topraklarda artık yerleşen halkların biçimlendirdikleri Erken Hellas kültür ve sanatına, kendilerini öne çıkarabilen yeni biçimler katamazlar; genelde varolanla yetinirler. Bu ilk Hellen boyunun Ege'deki kültürel varlığı, ancak MÖ 2. binyılın ortalarına doğru özellikle Mykenai bey sarayında göz kamaştıran yüksek bir uygarlıkla tam bilinir. Ne var ki bu düzeyli uygarlık da kendi düşünce ve emekleriyle giderek gelişen bir evrimin ürünü değildir; toprağında köksüzdür, çünkü Girit'in üst düzey Minos Uygarlığı'ndan "ithal" dir. Girit'te olmayan savunma mimarisini ise Hititler'e borçludur. Antik kaynaklardan okunan, "Tiryns Kalesi'ni Lykialı kikkloplar yaptı" içerikli kayıtlar, bunun tarihsel belgesidir. MÖ 1450 dolaylarında Girit'i de ele geçirince Akhalar; Girit'in olan tüm toprakların ve deniz imparatorluğunun da sahibi olunca; siyasi güçle ters orantılı olarak sanatta, giderek yozlaşan bir yola girer. Özgürlüğünü yitiren Minos ustaları yaratıcılıklarını da yitirmişlerdir artık. Ve onlara bağımlı olan Akha sanatında da doğaldan soyuta bir gidiş kaçınılmazlaşmıştır. Varlıklarının MÖ 2000-1550 arası Orta Hellas Döneminde özgün ürünleriyle tam bilinemediği düşünülürse, izleyen MÖ 1550-1200 arası süreçte Ege ve Akdeniz'in dört büyük gücünden biri oldukları zamanlarda da bu ilk Hellen halkının Girit'in üst düzey kültür ve sanatına "kendilerininmiş" gibi sahiplenmeleri şaşırtmaz. Anayurtlarında yaşanan bu en güçlü dönemlerinde kendilerini tanımlayıcı özgün bir kültür ve sanat yaratamayan, yazısını bile Girit'e borçlu olan Akha Hellenleri; nasıl olur da Dor yenilgisi ardından kurtuluşu göçte arayan en zayıf ve yoksul dönemlerinde geldikleri yabancı topraklarda, Anadolu'da, yaratıcı olabilirler? Aynı soru, köy kültürlerini, Akha'nın ilkel görünümü MÖ 12. yüzyıl sanatı üzerine temellendirme çabasındaki Dor Hellenleri için de geçerlidir. Ve daha yenilerde *Uygarlık Anadolu'da Doğdu* kitabında topladığım araştırmalarım beni, Anadolu kentlerine yerleşen Hellen sığınmacıların kültür ve sanata değin hemen her şeylerini, kısmen çömlek dışında her şeylerini, Anadolu'nun Tunç Çağı biçimlerine borçlu oldukları sonucuna götürmüştür. Adına "İon" denilen özdeksel kültür kalıtlarından çıkarılan bu sonuç, özellikle Högemann'ın Ege Göçleri'nin niceliği konusunda bir tarihci gözüyle vardığı sonuçla örtüşür. Hellen göçmenlerin daha iyi bir yaşam için umutla sığındıkları tüm yerleşimler, aslında Hititlerin MÖ 12. yüzyıl başlarında yıkılması ardından Orta Batı Anadolu'da Mira Büyük Krallığı yönetiminde organize olmuş, parlak bir uygarlığın mirasçıları durumundaki yerli kentlerdir; başkentleri Apasa'dır, yani Ephesos. Dor savaşlarından yenilgiyle çıkarak anayurtlarını terke zorlanan, iyi bir yaşam umuduyla yeni bir yurt arayan azınlık ve dağınık halk gruplarının savaşlarla onlara egemenlikleri düşünülemez. Ve Akurgal'ın "Alt-Smyrna I (1983)" kitabında da savladığı gibi, "denizci Hellen sömürgecilerin kentlerini doğrudan kıyıdaki koylara kurmuş olmaları" da düşünülemez. Yeni kurulan kent yoktur çünkü, sığınılan eski kentler vardır. Onların göç sonrası Ege dünyasında ilk kez olarak "denizden ve karadan gelebilecek tehlikelere karşı, kentlerini surlarla kuşatma" biçimi de Anadolu geleneğindedir; çünkü İonia ve kuzey komşusu Aiolia'da tepe yerleşimleri Akha geleneğinde tek kaleden değil, İonia'nın Limantepe Tunç Çağı yerleşiminde de tanık olunduğu gibi, iç ve dış kalelerden oluşur. "Ege'nin göç dönemi en erken konutunun" Smyrna'daki oval plânı da, Limantepe ve Phokaia'da gün yüzüne çıkan Tunç Çağının oval Anadolu konutlarından etkilenmiştir. Geometrik mimarinin en tanınmış uzmanı H. Drerup'un keskin gözlemlerinden biri, 'oval ev'in "Hellas'a yabancı olduğu, Anadolu kökenli olduğu" görüşü, bu bulgularla doğrulanmıştır. Çünkü yine aynı bilimciye göre, Tunç ve Erken Demir çağlarında Hellas'a özgü olan 'mihraplı ev'dir.

MÖ 7. yüzyıla ilişkin olarak da: Smyrna'nın ızgara kent planı, az zaman önce Urartu Zernaki Tepe ve Yenihitit Göllüdağ yerleşimlerinde vardır. Stoa'nın ilk örnekleri de Anadolu'nun doğusunda Haldi tapınaklarının çevresindedir; oradan Kybele kaya tapınağı kenarında Phrygia'ya ve MÖ 7. yüzyılda tapınaklarla bir arada Samos, Didyma ve Smyrna ile İonia'ya geçer; Hellas'taki ilk uygulama bu etkide MÖ 600 dolaylarında Argos Hera Tapınağı'ndadır. Ve Anadolu agoraları, Hellas'ta bilinenlerden farklı bir düzendedir; bu sosyal döşemin İon kentlerinde ve Halikarnassos'ta tapınaklarla bir aradalığı, Doğu geleneğindedir. Smyrna Tyrani "Tantalos"un tümülüs mezar tipi, Phryg etkili olarak komşusu Lydia'da yaygındır. Belevi'deki tümülüsle birlikte İonia'da da yönetici beylerin Anadolu

geleneğinde tanrılaştığını gösterir. İnsanın tanrılaşması Hellen düşüncesine kökten yabancıdır. Smyrna'daki mezar odasının yalancı tonozu ise, Akurgal'ın da doğru saptamasıyla, Hattuşa "Oda I ve II" yapılarından bilinir.

Aiol ve İon tapınak mimarisi, İonia ve Aiolia'nın Doğu etkisindeki özgün yaratmalarıdır. Tapınak çevresinin sütunlarla kuşatılması, yani peripteral "Yunan Tapınağı", Ege dünyasında ilk kez MÖ geç 8. yüzyılda Samos ve Ephesos'da gerçekleşir; bu özgün üst yapı, "megaron" çekirdeğiyle birlikte, izleyen yüzyılın Eretria ve Thermos'taki Hellas Dor tapınaklarına aktarılır. Batı Anadolu'daki önemli kent tapınaklarının O'na adanması Athena'nın, batılı bilimcilerin ve Akurgal'ın öngördüğü gibi, "Ege Göçleri sırasında Aiol ve İon halklarıyla birlikte Hellas'tan geldiğinin" tanıtı sayılamaz. Çünkü Hitit'in kanatlı İştâr Şavoşka'sından kök salar tanrıça. Troas'tan en erken Demir Çağ tiplemesinde iş vardır elinde, düğümlü iplerin sarktığı. Bu nedenle Hellas'tan bir erken 7. yüzyıl Thebai kabartmalı çömleği üzerinde de babasının başından, kanatlı ve bir elinde iğle doğar. Yani etki ters yönde seyredir. MÖ 500 dolaylarında gerçekleşen ve dünya sanat tarihinde devrim niteliğiyle Batı'nın çağdaş resim sanatını temellendiren önemde bir ilk; hareket ve üç boyutluluk ve bununla erişilen "Atina Klasığı" de İonia yaratıcılığı olmaksızın düşünülemez. Çünkü konunun uzmanları, binlerce yılın yüksek uygarlığında gelenekselci Mısır ve Mesopotamya'nın yapamadığı bu devrimin gerçekleşmesinde, Klasik öncesinde Pers baskısıyla Atina'ya göçen Ege Altın Çağının yaratıcı İon ustalarının büyük payı olduğunda hemfikirler. Zaten hareket, Hitit'in Hattuşa Kral Kapısı'ndaki Tanrı kabartmasında ilk kez sınanmış; gövde, Yeni Hitit'in bir son dönem Maraş kabartmasında da dönmüştür zeminden. Ve de MÖ 6. yüzyıl başlarında İoniali yontucular tek düzeligi, Samos'un dev boyutlu kuros heykelinde ve Elmalı fildişi yontucuklarında kırmayı başarmışlardır. Eğer son zamanların arkeoloji gündemine oturduğu gibi ünlü Milet Torsosu, ilk klasik heykel olarak ünlenen Atina Akropolü'nün Kritios Oğlanı'ndan on yıl kadar erkense ki öyle gözüküyor, bu pay daha da pekişecektir. Çünkü bu klasik devrim, H. Walter ya da E. Walter-Karydi gibi bilimcilerin görüşleri doğrultusunda "anlık" bir eylemin ürünü değildir. Özellikle de "MÖ 507 Atina Demokrasisi" ile kurulmak istenen bağlantı, "Atina merkezci" bir ütopyadan öteye geçemez. Bu sanatsal devrimin adım adım ve bilinçle hedeflendiği, yüzyıllara yayıldığı bir emek vardır. Ve o belirleyici yüzyıllarda, Sardes kazıcısı Hanfmann'ın doğru saptamasıyla, İonia "öncü", Atina "takipçi"dir. Çünkü Akurgal'ın da Hellas'ın "ideal" yontu sanatından farklı olarak nitelendirdiği "İon doğallığı ve gerçekçiliği", "Klasik Devrim"ın temel taşlarıdır. İonia bu niteliklerini de Anadolu'nun geçmişinden miras almıştır. Konu, "Ahmet Tırpan'a Armağan" olarak yazdığım makalede ayrıntısıyla vardır. Bu nedenle Klasığı yaratan "derinlik", MÖ 8. yüzyıl ikinci yarısında bir Samos av kümesinde, dönemin benzer Olympia örneği yanında temel fark olarak göze çarpar. Bu nedenle Klasığı yaratan "hareket", MÖ 6. yüzyıl başlarında Elmalı fildişilerinin de yaratıcısı İon Okulu'nun hedefidir. Bu nedenle Klasığı yaratan "gerçekçilik", İon Altın Çağı'nın getirdiği refahın bir yansıması olarak ve Akurgal'ın doğru saptamasıyla, "Yenihitit etkisinde", ilk bu dönem yontucuklarının "gülümseyen" yüzlerinde, yumuşak ve canlı hatlarında da okunur. Çünkü İoniali yontucular daha MÖ Erken 1. Binyıldan başlayarak, ilkel görümlü pişmiş toprak yapıtlarda bile "doğallığın" çabası içinde olmuşlardır. Bu özde farkı, Samos buluntuları ile onlarla eşzaman Olympia buluntuları arasında yapılacak karşılaştırmalar hemen gösterecektir. Erken Olympia yontucuklarında, Akha geleneğinde beylerin savaşçılığını simgeleyen arabacılar yaygındır, Samos'ta ise adaklar din ağırlıklıdır. Ve Erken Demir Çağı Samos baş parçalarında, Geç Tunç Çağının Alişar ve Hattuşa pişmiş toprak yontucuklarının etkisi yadsınamayacak boyutlardadır. Ege'nin her iki yakasında gözlemlenen "ilkellik", bu durumda kendi geçmiş kültürlerinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Çünkü, MÖ 3. binyıl sonu Troia ya da erken 2. binyıl Kültepe buluntuları bir yana, bu binyıl ortalarında Hitit'in İnandık'tan tanıdığımız, tapınağı içinde oturan pişmiş toprak tanrı yontucuğunun da özelliğidir bu biçim; Batı'daki şekilsel aynılık, Girit'in MÖ 11. yüzyıldan Archenes tapınak modeli ve içindeki tanrıça yontucuğuyla örneklenebilir. Anadolu'ya Hellen göçünün bir "kültür göçü" olduğunun baştanıtları olarak sunulan çömleklerin niceliği de son zamanlarda sorgulanmaya başlanmış, "nerede Hellen çömleği, orada Hellen kolonisi" görüşündeki temel yanlışlığın farkına varılmıştır. Bu sorunu aslında Karia-İonia sınır kenti Miletos çözecektir; buluntuların sürekliliği oradan beklenir. Yenilerde Ephesos'un Artemis kutsal yerinde gün yüzüne çıkan toplu çömlek buluntuları arasındaki "Atina'dan ithal" Protogeometrik örneklerin M. Kerschner tarafından "Ege göçlerinin Atina merkezli olarak başladığı" mitosunun olası belgesi biçiminde yorumu, Batı Anadolu ithal çömleklerin Euboia kökeniyle yadsınmıştır (I.S. Lemos, bk. *Frühes Ionien, Panionien-Symposion 1999 (2007)*). Miletos malzemesi tüm beklentilere karşın yayımlanmadığı için de Eski Smyrna ürünleri yarım yüzyıllık belirleyici önemini sürdürmektedir. Ve orada en erken Protogeometrik Hellen çömleği MÖ 1000 dolaylarına tarihlenir. Onlar da yerel üretimdir; boyalılar, çoğunluğu oluşturan "Aiol grisi" çömlekler yanında çok az sayıdadır. Akurgal'ın, "Alt-Smyrna I (1983) kitabında çizdiği bu genel resim, yukarıda da değindim ki, Troya VI. kentinin Geç Tunç Çağı sonlarındaki çömlek dokusuyla örtüşür. M. Korfmann, 2001 baskılı "Troia. Düş ve Gerçek" te, oradaki Akha çömleklerinin yerel üretim olduğunu yazar; bu yabancı türün, tek renkli "Anadolu grisi" yerli yapılar arasında azınlıkta kaldığını vurgular. Ve VI. Troia'nın önceden savlandığı gibi ve Akurgal'ın daha sonra da sürdürdüğü gibi bir "Akha kenti değil, yerli Anadolu yerleşimi olduğu" sonucunu çıkarır. Bunu izleyen sürecin, Demir Çağına geçişteki göçün, Smyrna bulgularıyla tam tamına örtüşen ve arkeolojide tartışmasız kabul gören bu Korfmann saptaması; birinin, Troia'nın, "Anadolu" ve diğerinin, Smyrna'nın, "Hellen" kenti olamayacağının da yolunu açmış olmalıdır. Çünkü Erken Demir Çağı Smyrna'sında da büyük çoğunluğu oluşturan ve Akurgal'ın "Aiol grisi" tanıımıyla Hellenleştirilen tek renkli çömlekler de Korfmann'ın Geç Tunç Çağı "Anadolu grisi"nin devamıdır. Her ikisinin de aynı coğrafyanın özgün yöresel ürünleri olduğu gerçeği, bu olasılığı güçlendirir. Onlarda gözlemlenen bazı Hellen çömlek biçimleri de ithal olarak gelen az sayıda renklinin yerli taklitleri olarak yorumlanırlar; Beşiktepe mezarlarında bu uygulamanın Geç Tunç Çağ tanıtıları vardır çünkü. Her durumda, Hellen çömleklerinin sayısal azlığı; göçün çömleklerle belirlenebilen bu evresinde gelen sığınmacıların da sayısal azlığı ve yerlilerin egemen olduğu anlamıdır. Homer zamanına doğru "çoğalan" İonia'ya özgü geometrik

yerel çömlekler; “giderek Hellenler’in çoğaldığı”, özellikle de “tümünün yalnızca Hellen göçmenler tarafından üretilmiş olduğu” biçiminde de yorumlanamaz; onları yerel Anadolu çömlekçileri de üretmiş olabilir. Ayrıca bilinen, “Hellas’tan yeni büyük göç dalgasının geldiği MÖ 8. yüzyılda” ve sonrasında İon çömlek sanatı, Phryg geleneğinde geometrik bezeme geleneğini sürdürürken; Atina, “Protoattik” ve ardından “Siyah figür” tanımıyla insan ve hayvan resimlerinin ağırlıklı olduğu yeni bir biçim sürecine girecek, Ege’nin her iki yakasında fark belirginleşecektir. Yukarıda “Athena” ile örneklediği gibi, Hellen sığınmacılar İonia’ya “tanrılarıyla” da göçmüş olamazlar. İon yerleşimlerinde kent tanrıçaları egemendir ve onların Anadolu’luğu, R. Fleischer’in *“Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien (1973)”* kitabında tüm ayrıntılarıyla okunabilir. Anadolu Ana Tanrıçası’ndan “doğan”, ancak “Hellence” adlar taşıyan tüm Olympos tanrıçalarına “Anadolu Bacıları” der Fleischer. Bununla Cl. Bosch’un II. Türk Tarih Kongresi’nde verdiği sonucu perçinler. Örneğin yerel tanrıçaların Hellenleşmesine somut bir örnek olarak verilen, *“Samos’a geldiklerinde yerlilerin Lygos ağacında algıladığı Anadolu Anatanrıçası’nda kendi Heralarını gördüler”* varsayımı tek başına gösteriyor ki, “birlikte getirdikleri” Hera resmi, E. Simon’un Mykenai Kale Kapısı üzerinde iki aslan arasındaki sütunda soyut olarak gördüğü gibi (*Die Götter der Griechen, 1980*), Geç Hellas’ta Anadolu’laşan Hera’dır. Çünkü Hera’nın Samos Heraionu’ndaki kült heykeli, Artemis Ephesia’da şekillenen Anadolu Ana Tanrıçası’na özgü soyut resmini Roma Çağı içlerine dek, hiç değişmeden koruyacaktır; değişen salt addır. Bu nedenle yerel tarihçiler Hera kültüne “autokton” derler. Boğa, aslan ve nar, Kybele gibi onun da simgeleridir. Ephesos Artemisi’nin Ana Tanrıça özü ise salt Hellenlere yabancı soyut resminde değil, adında da okunur: MÖ 6. yüzyılda bile onun adı *“Sahibe Ephesia”*’dır. Göğsünde asılı boğa hayaları, Ana Tanrıça gibi kendisinin de “Dağ Ana” oluşunun bir gereğidir. Plinius’a göre “tapınağı yedi kez yenilenmiş, o hiç değişmemiştir”. Simon’a göre ise “Artemis”i Ephesos’a getiren Kodros oğullarından Androklos’tur; mitoslarda kenti kuran bir Atinalı” yani. Komşu Karia’da kente adını veren Aphrodisias Aphroditisi de Ephesos Artemisi’ne benzer görüntüsüyle özde Anadolu Ana Tanrıçası’ndan uyarlanma değil midir? Ve neden Phokeia Athena Tapınağı, Ana Tanrıça’nın mihraplarla tapınaklaşmış kutsal kayalığı üzerine temellenmiştir? Adı Atina’yla özdeş olan bu tanrıça bile İonia’da yerlidir; birçok yerleşimin egemen kent tanrıçası olarak adına Athena Ergane denir ve özellikle komşu kent Pergamon’daki MÖ 2. yüzyıl resmi “Nikephoros” sanıyla Artemis Ephesia’nın resmini çağırıştırır.

Hera’nın, Artemis ve Athena’nın, Aphrodite ve Demeter’in Hellence adlarını okuyunca Hellence yazıtlarda, ya da duyunca, sanılır ki hepsi Hellen yaratmasıdır! Ksanthos’un ünlü Yazıtlı Dikme’sinde Likçe tanrı ve tanrıça adları, Hellence çevirisinde Hellenleşir; çünkü günümüzde bile her kutsal kitapta aynı kişi dile göre değişen farklı adlarla çevrilir. Sonuçta; başka tanrıçaların da, Zeus, Apollon ve Dionysos’un da “Hellen” olmadığı, *“Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege’de Buluşması (1999)”* kitapçığında ve *Uygarlık Anadolu’da Doğdu* kitabında Türkçeye çevrilen Almanca makalelerde yazıldığı; “Orhan Bingöl’e Armağan”da ise *“Anadolulu Demeter”* vardır. Ve yazı: İlk MÖ 8. yüzyılda yazılır Ege’de; ve bu, ne Arzawa/Mira Ülkesi’nin özgün Luwi hieroglifidir ve ne de Akha Hellenleri’nin Girit kökenli Linear B yazısının devamıdır. Ege’nin her iki yakasında da Fenike’den alınmıştır; batıda Dor Hellenleri Euböia aracılığıyla bu yabancı harfleri olduğu gibi kopyalarken, İonlar değiştirmiş ve de dillerine göre yenilerini eklemişlerdir. “Hellence’ye en yakın olarak Phryg alfabesi de Hellen kökenli” denirken, yenilerde Gordion Yassihöyük’te 100 yıl kadar erkene çekilen kronoloji, Phryg yazısını “Hellence’nin öncüsü” durumuna getirmiştir ve Batı bunda da suskun kalmıştır. Bugünkü Batı’nın ilk kitabı, MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında İonia’da yazılmış ve tanimsız önemini, İncil’den sonra en çok okunan kitap olarak korumuştur. Anadolulu Homeros’un İlias Destanı’dır bu; Hellen dünyasının “kutsal kitabı”dır. Çağdaş dünya ve biz O’nu “Hellen” olarak tanırız. Eski Hellence yazıyı da öyle sanırız, çünkü o harflerin MÖ 402 yılında Atina’da alınan bir kararla, Hellen halklarının “ortak yazısı” yapılan *“İon alfabesi”* olduğunu bilmeyiz. Tarih, kutsal kitabını ve yazısının biçimini bile sözde “sömürgesine” borçlu olan bir başka “anayurt” yazmamıştır.

Yazı “Hellence” diye İonia’da, dil de Hellence midir? İon halkı ne oranda okur ve yazardır ki yazının kimliği, halkın kimliğiyle özdeşleştirilir? Homeros, Herodotos *“Hellence”* yazdı diye, *“Hellen”* mi olmuşlardır? Bu türden basit, fakat “kimlik”te belirleyici olan sorular sorulmuş değildir, çünkü sorulsa, *“tabular”* yıkılabilecektir. Tıpkı günümüz İngilizcesinde olduğu gibi, Hellence İonia’ya bir ticaret dili olarak girmiş, Homeros’la bilim dili olarak gelişmiştir ve belli ki yaygınlaşmıştır da. Çünkü denize egemenlik, dile egemenliktir. Ancak bugün olduğu gibi dün de, yazı dilinin yerli konuşma dilini tümünden unutturduğu düşünülemez. Homeros’un Smyrna’da yerli Luvi dilini unutmadığı, bugün eskiçağ biliminin gündeminde. Bu olgu en somutuyla Ephesoslu Hipponaks’ın göçten 500 yıl ve Homeros’tan 200 yıl sonra, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında, sıradan halk katmanlarını konu alan şiirlerindeki yerli konuşma dilinde bulur kanıtını. Alaycı dizelerinde çok sayıda Luvce’ye akraba Lydce sözcükler kullanır Hipponaks; belli ki halk bu dili de konuşur Ephesos’ta, bu dili de anlar. Yazı Hellence, dil çifttir. Bu nedenle İskender buyruğuyla Hellence olan Phryg yazıtları, MS 2. ve 4. yüzyıllarda, 500-700 yıl sonra, Phrygçe olarak yeniden doğar; belli ki halk, Hellence yazılan yüzyıllar içerisinde kendi ana diliyle konuşmuş, “Hellenleşmemiş”tir.

Çağdaş bilimin ve felsefenin atası Miletoslu Thales’in babası Hexamyes bir “Kariyalı ad” taşıyorsa MÖ 7. yüzyıl sonlarında, bir Anadolu yerlisiyse eğer, oğul nasıl “Hellen” olabilir? Tarihin babası Halikarnassoslu Herodotos’un amcası, tanınmış yazar Panyassis’in adı da Karca’dır. MÖ 5. yüzyılda yazılan yapıtları *“Hellence”* diye mi *“Hellen soylu”* olacaklardır? Samos eşrafından Kheramyes’in MÖ 6. yüzyılda Anadolu’luğu da Hera tapınağına adadığı heykeller üzerinde Hellence yazılmış Karyalı adından okunur. “İonialı” olarak tanımlanan kişiler, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında kayda geçen II. Nebukadnezar yıllıklarında “Hellence” değil “Luvce” adlar taşırlar. Augustus zamanında Kibyra’da “dört dil” konuşulduğunu Strabon yazar; yazıtlar ise Hellence’dir. Tüm bu gerçeklerin bilinmesine karşın, yazı “Hellence” diye, belleklere işlenir ki kıyı insanı da “Hellen” olmuştur! İngilizcenin ticaret ve bilim dili olarak günümüzdeki konumu çok daha geniş coğrafyada neyse, geçmişte de Hellence’nin konumu özde odur.

Yunanlar bugün Ege ve Akdeniz sularında seyreden yolcu gemilerini, “*Greece are the father of all art and science*” başlıklı, Yunancası da olan haritalarla donatmışlardır. Haritada salt Batı Anadolu ve önündeki Ege adaları vardır. Adları, doğdukları kentlerden çıkarılmış okların ucunda okunan “sanat ve bilimin Yunan ataları”nın tümü Anadolu doğumludur. Bununla komşumuz hem “*Batı uygarlığının atası benim*” der ve hem de bu uygarlığın doğduğu “*Batı Anadolu toprakları benimdi*” demek ister. Bu Panhellenist görsel saptırmada Hellas’ın yokluğu, kendi anayurt topraklarının, çizilen uygarlık çerçevesinin dışında kaldığı anlamındadır. Yani sözde “ataları”, belli ki kendi anayurtlarının insanı değildir; onların yarattıkları sanat ve bilim de kendi anayurtlarının ürünü değildir! Bu terslik, hiçbir dünya vatandaşını düşündürmez; çünkü tüm dünya, haritadaki Batı Anadolu ve adaları antik çağların “Hellen sömürgesi” olarak öğrenmiştir; anayurt Hellas’ın orada yokluğu onlar için önemsizdir! Ancak, “*sömürge düşündü ve yarattı, anayurt aldı ve sahiplendi*” gibi ters bir kültürel ilişkiyi “*tarih kaydetmiş midir?*” sorusunun yanıtı önemsiz olamaz. Çünkü, “Afrika’daki sömürgelerin Avrupa kültür ve sanatını yaratması” gibi bir olmaz iştir bu.

Eskiçağ dilleri ve kültürleri profesörü Sencer Şahin, “*Toplumsal Tarih*”in Mayıs 2005 sayısında yayınlanan kapsamlı yazısını, Batı’nın 200 yıllık İon/Yunan “*aynılığı*” temeline oturturken ve de bu geleneksel görüşü “*sömürgeci, farketmez*” zihniyetiyle yinelerken, örneğini ters seçer. Çünkü verdiği Amerika örneği, aslında İon/Yunan arasında öngördüğü ilişkiyi doğrulamaz, yadsır. Şahin’in sömürge/anayurt bağlamında varmak istediği hedefin aksine, benim yukarda “*kültür göçü*” olgusuyla bir arada savunduğum “*anayurt yaratır, sömürge alır*” gerçeğini tanıtılar “Amerika” örneği: Çünkü sömürge ülke konumundaki Amerika’nın eriştiği çağdaş kültür, sömürgeci Avrupalıların yaratmasıdır, yani anayurdun. Avrupa halkları yeni kıtaya göçerken kültürlerini birlikte taşıdıkları için Amerika bugün Avrupa kimliğindedir; orada buldukları alt düzey bir kültürün Kızılderili kimliğinde değildir. Bunun aksine Erken Demir Çağında, sözde “sömürge” ülke İonia’nın uygarlığı, “sömürgeci” Hellen kimliğinde değildir; yerli Anadolu kimliğindedir. Çünkü güçlü olan; gelenlerin değil, geldikleri toprağın kültürüdür. Bilinmelidir ki Sencer Şahin’in temsil ettiği “*Batıcı*” akımın ulusal arkeolojide öncüsü olarak İonia’yı “*Doğu Yunan*” toprağı sayan Akurgal’a göre bile, İon sanatı “%80 oranında” Anadolu mayasıyla yoğurulmuştur. İonların kimliğiyle bağlantılı olarak ülkemizde de tek odağa hedeflenmişliğin kaçınılmaz çelişkilerini en somutuyla görebilmek için Şahin’in bu yazısı önemlidir ve mutlaka okunmalıdır. “*Likya İncelemeleri 1 (2002)*” yayınındaki “*Pamfilya / Likya Sınır Kentleri*” konulu makalesinin 31. yaprağındaki son paragrafı da mutlaka okunmalıdır ki: Antalya Körfezi’nin batı kıyısında, “*tarihsel mevcudiyetinden dahi kuşkuya düşülen*” *beş Yunan koloni köyü* doğu kıyıdaki *beş yerli Anadolu kentini*, hem de Magydos, Perge, Sillyon, Aspendos ve Side’yi, kültürel yönden nasıl *etkileyebilmiş, Yunanlaştırmıştır*, bilinsin!!!

Högemann, “*İon adının kökeni bilinmemektedir, Anadolu kökenli olma olasılığı daha fazladır*” diye kuşkularını dile getiriyorsa ve bunda haklılığı yukarıda değindiğim Amenophis III mezarındaki *Büyük İonia’nın* göçlerden 250 yıl kadar önce Anadolu’da varlığıyla belgeleniyorsa ve ardından, “*Bu adla kim kastedilmekteydi?*” diye soruyorsa; özellikle İonia’nın mirasçısı biz Türk eskiçağ bilimcilerinin görevi, yüzyıllardır söylenenleri sorgulamaksızın kabullenerek yinelemek olamaz, sorulara yanıt aramak olur. Konu tarihe eğer ve yorumu, gerçekliği kuşkulu belgelere dayanıyorsa, biz sosyal bilimcilere düşen, olasılıklar üzerinde düşünmek ve bilimsel sonuçlarını tartışmaya açmak olmalıdır. Bizim işimiz; Akha Hellenleri’nin Geç Tunç Çağında Girit yaratması özgün bir uygarlığa sahip çıkmaları ile izleyen Erken Demir Çağında Dor Hellenleri’nin İon sanatına sahiplenmeleri arasındaki benzerliğin nedenlerine inmek; her iki durumda da kendilerinin olmayanı “*Hellenleştirmeleri*” gerçeğinden sonuçlar çıkarmak; “Hellen yaratıcılığı”nın niceliğini, bu bağlamda bilimin gündemine taşıyarak derinliğine sorgulamak olmalıdır.

Eskiçağ bilimcileri olarak işimiz, onların bugününü bile dünün ışığında tarafsızca sorgulamak olmalıdır: Yunanistan’ın 2 Euro’luk madeni Birlik parası üzerine, antik dönemden alınma bir beti kabartılmıştır örneğin; nedenleriyle bunu sorgulamak olmalıdır: Boğa sırtına oturmuş bir genç kız; adı üzerinde yazılı: *Europe*. Belli ki boğa da, Hellen mitosuna göre, onu kaçıran Gök tanrı Zeus’tur. Avrupa kıtasının, adını Europe’ye borçlu olduğunun resmidir bu. Nasıl ki gemilerde asılı, içinde Yunanistan olmayan haritalarla “*Avrupa’nın kültür ataları Hellendir*” mesajı verilmektedir; içeriğinde Yunan olmayan bu Birlik parasıyla da Yunanistan, üyesi olduğu Avrupa’ya “*Birliğinizin adı da Hellen kökenlidir*” demeye getirir. Aslında her mitos meraklısı bilir ki Europe, Fenike kralının kızıdır; adı Sami dilinde, “güneşin battığı yer”, yani “*akşam*” anlamındadır. Açıkçası Avrupa, yani Batı, anlamıyla birlikte “Europa” adını Hellenler’e değil, Doğu’ya borçludur. Zeus, boğa kılığındadır; çünkü Anadolu’da boğa, Geç Neolitik Çatalhöyük’ten Roma Çağı sonlarına dek Gök tanrı’nın aynı zamanda Dağ tanrı olarak simgesidir; Hititler zamanında da Teşup’un yerine geçmiştir, tek başına onu kişileştirir. Salt adı değişmiş, Zeus olmuştur.

Adı ve de içeriğiyle kendisinin olmayan, Doğulu olan, bir mitos, paralar üzerine taşınan Hellen biçimli bir resimle bilerek böyle Hellenleştirilir. Tıpkı gemilere asılan haritalarla hedeflenen saptırmacalarda olduğu gibi, dünya insanı “Yunan merkezci” tek kültür odağına tutsak edilmiştir çünkü. Ve Avrupa Birliği şimdilerde Almanların önerisiyle ve “Yunanların içine düştükleri ekonomik bunalıma manevi destek amacıyla”, Europe mitosunu 200 Euro’luk banknotlar üzerine taşıma hazırlığındadır. “Birlik”, çağdaş Batıda çok zaman önce, 1787’de, Amerika’da kurulmuştur. Aydınlanma Devrimi’nin ünlü adı Montesquieu’yü “*antik dünyanın en mükemmel konfederasyon cumhuriyeti*” olarak etkileyen *Likya Birliği*, çağdaş bir yönetim biçimi arayışındaki *Amerika Birleşik Devletleri’ne* anayasasının hazırlanışı sırasında esin kaynağı olmuştur. MÖ 167 yılında kurulduğu kaydedilen Lykia Birliği, Strabon’a göre yirmi üç kentten oluşur. Kentlerin, Patara’da bulunan Birlik Meclisi’ndeki temsil güçleri, büyüklüklerine ve önemlerine göre üç ila bir oy arasında değişir; en küçük yerleşimler bile ikili-üçlü birleşerek tek oyla Birlik’te söz sahibi olurlar. Nüfustaki değişimler temsilci sayısına da yansır ki bu olgu çağdaş “nisbi seçim sistemi”nin temelini oluşturmaktadır. “Lykiarkh” olarak adlandırılan devlet ve meclis başkanı, her yıl ve bir başka kentten seçilir; o aynı zamanda başrahiptir de. Geç Tunç Çağ Anadolu’sunda Hititlere karşı kurulan bir “Asia Birliği” vardır Lukka halkının da üye olduğu. Dinsel bir amaca odaklanan Aiol ve İon Birliği üyelerinin bağımsız kent devletleri oluşu, Erken Demir Çağda Yeni Hititler’in de

yönetim biçimidir; Akurgal'a göre "oradan etkilenmiş" olmalıdırlar. İonia'da beylik yönetiminin Atina'nın egemen olduğu MÖ 5. yüzyılda da sürdürülmesi, demokrasiye geçilmemiş olması, onların bu yönüyle de Doğulu oluşlarının bir gereği sayılmalıdır. Zaten İonialı Protagoras ve Anaksagoras gibi büyük doğa düşünürlerinin, "mitolojiyi eleştirdikleri ve tanrıların işine karıştıkları" gerekçesiyle bu en parlak dönemde Atina'da dinsizlikle suçlanmaları ve sürgüne uğramaları, iki halkın düşünce temelinde farklı oluşlarının bir tanıtıdır. İonia'da "demokrasi" yoktur, ancak özgür düşünce vardır; Atina "demokrasinin beşiğidir", ancak dinsel kurallar içerisine hapsedilmiş bir özgürlük vardır. Günümüz Batı uygarlığının hangi temele oturduğu düşünüldüğünde, yaratıcılarının kimliği de kendiliğinden anlaşılacaktır.

Akurgal, "*Anadolu Kültür Tarihi (1998)*" kitabında demokrasinin Anadolu kökeni konusunda da belirleyici saptamalarda bulunur: "*Demokrasinin ilk adımları Aiol ve İon kent devletçiklerinde atıldı... Lesbos'ta Tyran Pittakos'un MÖ 7. yüzyılın sonunda başlattığı girişimle Ege Bölgesi, demokrasinin gelişmesinde anavatan Hellas'a öncülük etmiştir*". Çünkü halkın karşı konulamaz isteğine uyarak başa geçer Pittakos; görevini başarıyla tamamladıktan sonra da, Mytilene halkının "kal" isteğine karşın, önceden verdiği söze uyar ve ayrılır. "*Tyran demokrasisi*" der Aristoteles bu halk istencini yansıtan yönetim için. Ardından, MÖ 6. yüzyıl başlarında, Solon dener Atina'da; soyluların güçlü direncine dayanamaz, vazgeçer. Ve Pittakos'tan yüzyıl sonra da Hellenistan'da Kleisthenes ile Atina Demokrasisi kurulacaktır. Ve günümüz Batı dünyası, salt özgür erkek yurttaşların oyuyla işbaşına gelen bir "soylular yönetimi" biçimine, kendi çağdaş demokrasilerinin "başlangıcı" tersliğinde, belli ki öзде bir "seçim" var diye, saygı duyacaktır. Platon'un "totaliter diktatörlük" dediği devlet biçimi, işte bu "demokrasi"nin ürünüdür. Batılı eskiçağ bilimcilerine göre, Montesquieu'nün "antik çağların en mükemmeli" olarak övdüğü Lykia Birliği demokrasisi de Philhellen Batılı'ya göre, ve hem de varlığı bu ünlü Fransız aydınınca da bilinmesine karşın hiç gündeme getirmede, "Akhia Birliği'nin ürünüdür". Sanki Ege'nin geçmişinde Hellen düşünmüş olmadan, Anadolu halkları düşünmemiştir!

Doğu Ege'de düşünerek Batı uygarlığını yaratanlar, bizim "Rum" dediklerimizdir. Ve onlar, çoktanrı inancından Hristiyanlığa din değiştiren yerli Anadolu halklarıdır. Pontus'undan Kilikya'sına, Kapadokya'sından İonia'sına binlerce yıl boyu yurtlanmış kadim halklar. Ne halk gelmiştir Yunanistan'dan ve ne de Hristiyanlık. 19. yüzyıl ortalarında Batılı aydınlar tarafından uydurulan "Bizans" tanımı, onları *Byzantion* bağlamında "Hellen görme" istencinin bir ürünüdür. Çünkü bilinir ki onlar tarihlerinde kendilerini hep "Romalıları" olarak adlandırmışlardır; "Romaioi" olarak. Anadolu Türkleri'nin doğrusuyla "Rum" tanımı, onların bu öz adlarından uyarlamadır. Dini başka, dili başka diye, halk başka olamaz. Din başkadır, çünkü ilk kez kendi yurt topraklarında, Anadolu'da, Tarsoslu Paulus ile vaz edilen Hristiyanlığı kabullenmişlerdir. Dil başkadır, çünkü Hellence yazılan kutsal kitabını, İncil'i, öğrenmek için o dili öğrenmeye mecbur olmuşlardır. O dönemde İncil yerine *Kuran* inmiş olsaydı, din de başka olacaktı dil de; ancak halk "Arap" olmayacaktı. Bu nedenlerle Anadolu insanı Ege'nin öte yakasındaki halka "Yunan" demiş ve onları anayurdunda "Rum" dediklerinden ayırmıştır. Bugün bile Yunanlar, batılı sömürgecilerin desteğinde kendi kışkırtmaları sonucu, anayurt toprağına ihanet edişin bedelini anayurttan acı bir göçle ödeyen *Rum yurttaşlarımızı* içine sindirebilmiş, kendi soyundan sayabilmiş ve kabullenebilmiş değildir. Çünkü Yunanlar bilirler ki günümüz Batı Uygarlığı'nın yaratıcıları onlardır; çünkü yaratılan toprak da onların toprağıdır. Ünlü Yunan aydını Elias Petropoulos 3 Ocak 1977 günlü Milliyet'te anlatıyor: "Mübadele ile Anadolu'dan gelenlere Yunanistan'da kin ve nefretle yaklaşıldı. 'Türkospoli' dendi onlara, yani Türk döller. 'Sığınmacılar' diydük onlara. Yunanlardan çok daha uygardılar. Yunanlara yemek pişirmesini ve yemesini öğrettiler. Anadolu'dan gelen kadınlar cesur, özgür ve şıktılar. Yunan kadınlar güzel giyinmesini onlardan öğrendiler. Çok temiz ve çok iyi insanlardı. Anadolu Rumları demokrat ve ilericiydiler. Yunanlar *nefret* etti onlardan". Bugün biz Yunan'ın bile "nefretle" dışladığı Rum'u, Yunan'dan sayarız. Dün de doğayı mistik ya da mitolojik dogmalara tutsak olmaksızın akılla araştırdıkları ve özgürce yorumladıkları için Anadolu Protagoras'lar ve Anaksagoras'lar Klasik Çağ Atina'sında *dışlanmışlardı*; biz onları ve onlar gibi özgür düşüncenin öncülerini de "Yunan"dan sayarız. "*Önyargıları parçalamak atomu parçalamaktan zordur*" der A. Einstein. Bu "zora" karşın, Batı'nın iki yüzyıl boyu kurguladığı "Atina merkezci" kaleler, bilginin gücüyle ve bilimin dosdoğru yol göstericiliğinde tek tek düşmeye başlamıştır: 1990'lı yıllarda M. Korfmann ve ekibinin yansız yorumlarıyla kanıtlanan Troia'nın Anadoluluğu gerçeği, "*önyargıların parçalanabileceği*" gerçeğini de tüm dünyaya gösterirken; Atina masallarına inançla "Hellen kuruluşu" olarak tanıtılan Perge'nin Anadoluluğu gerçeği de, yine bir Alman bilimcinin, W. Martini'nin, kazı sonuçlarını içeren 2003 baskılı "*Die Akropolis von Perge*" kitabıyla eskiçağ bilimini düşündürmeye başlamıştır. H. İşkan ve benim 20 yılı aşkın zamandır Patara kazılarının bilimsel bulgu ve verileri ışığında saptadığımız Lykia'nın "Anadoluluğu" gerçeğine inanmak istemeyen yörenin yabancı kazıcıları ise, son yıllarda Ksanthos antik kentinde Fransız kazıları ile gün yüzüne çıkan Geç Hitit etkili somut kabartma resimlerle "önyargılarından" arınmak "mecburiyetinde" kalmışlardır. "Hellen kuruluşu" kandırmacısıyla koca bir imparatorluğun "Romaioi" adının "Bizans" olarak değiştirilmesine neden olan Sarayburnu üzerindeki Byzantion yerleşiminin, yani ilk İstanbul'un, sözde Megaralı Hellenlerin kurduğu MÖ 660 dolayları tarihinden en az 400 yıl önceki bir zamanda varlığı, N. Fıratlı'nın kazıları ile 1970 yılı dolaylarında bilinmiş, ancak susulmuştur. Benim otuz yıla yakın yazdıklarıma da susulmaktadır; belli ki hâlâ, önyargıların parçalanmasını karşı görüşlere "kapanarak" önleyeceklerini sanmaktadırlar. Ve bu gelişmeler, Batı'yı İonia'nın "Anadolu" kimliği konusunda da düşündürmeye başlamıştır. Felsefe Thales, tarih yazımında Hekataios ve mimaride Hippodamos ve de heykelde Klasik devrimin öncüsü ünlü "Apollon" torsosu ışığında Miletos ile düşündürmeye başlamıştır: "Yunanların 'anatol' sözcüğüyle 'güneşin doğduğu yeri' yani 'Doğu'yu tanımladıklarını bilen özellikle biz eskiçağ bilimcileri, 'Avrupa kültürünün en güçlü köklerinin Anadolu'dan sürdüğü' tümcesiyle dost olmalıyız. Çünkü gerçekte, Avrupa'nın anakenti Atina değil Milet'tir". Tanınmış Homer bilimcisi J. Latacz, 9 Ekim 2001 günlü Frankfurter Allgemeine Zeitung'ta bu tarihsel

gerçeğin altını çizerken Avrupalı'ya, “Birliğiniz Anadolusuz olamaz” uyarısında bulunur sanki; bize de, acıdır ki olmayan, ulusal kültür politikamızı *Avrupa'yı yaratan İonia* üzerine temellendirme öğüsünde.

Özet/Abstract

The Civilization Which Created The West: Anatolia-Ionia

It is claimed that the Ionians settled in West Anatolia after coming from Greece as a result of the Dorian migration. After 700 years of immigration we learn the first written information about this Dorian migration from Athenian myths. The foundations of modern science were laid in the 6th century BC; however under the leadership of German archaeologists, it was argued that the archaeological findings unearthed in western Anatolia were the product of Hellenic culture. Thus, modern science is based on Athens-based fiction. The Achaeans, rather than undertaking cultural migration, were removed from their territory as a result of arduous struggle, and were forced to re-settle as refugees.

It is thought that “Yauna” on the Persian inscriptions corresponds to “Ionia”, and it has been suggested that this represents all Greeks. But on three blocks found in the Egyptian Temple of the Dead and created to represent the peoples who have accepted the yoke of Egypt, are inscriptions of the names of some of these peoples. “Luwians” is written on the first block, and “Great Ionia” on the second one. The third unreadable text probably represents “Mitanni”. These civilisations had arisen in Anatolia, and the block on which “Ionia” is written was placed in the middle of the others. It is clearly understood that Ionians had lived in this land for 200 years from the migration.

The Western World has not been able to accept that the Ionians, who are the architects of their culture, originated in a different location. It was the Athenians who produced the myths that it was they who were privileged to be the people who were the architects of civilization. Today's scientific community has referred to these myths in disregard of scientific data; however myth is not history. A myth is only a story which is used to extol heroism.

ACADEMIC COMMITTEE

Prof. Süleyman ÇİĞDEM (TURKEY)

Prof. Altan ÇİLİNGİROĞLU (TURKEY)

Prof. Marcella FRANGIPANE (ITALY)

Prof. Hamza GÜNDOĞDU (TURKEY)

Prof. Harald HAUPTMANN (GERMANY)

Prof. Fahri IŞIK (TURKEY)

Prof. Mehmet KARAOSMANOĞLU (TURKEY)

Prof. Stephan KROLL (USA)

Prof. Haldun ÖZKAN (TURKEY)

Prof. Antonio SAGONA (AUSTRALIA)

Prof. Veli SEVİN (TURKEY)

Prof. Abdüsselam ULUÇAM (TURKEY)

